



Research Paper

Future study of the employment status of humanities graduates in Iran: Productive view using the causal layer analysis method

Azad Omidvar^{*1}, Mohsen Niazi², Esmail Mazroui Nasrabadi³, Neda Khodakaramian Gilan⁴

Received: Jun. 15, 2023; Accepted: Oct. 7, 2023

ABSTRACT

Humanities graduates have serious concerns about their employment status in the society. The increase in graduates in this field, especially due to the growing number of higher educational institutes in the country, requires policymakers to adopt more logical and practical measures to deal with the problem. Using future research, the current paper aims to draw a picture of the employment status of humanities graduates. The research method is qualitative, with the statistical population being professors and experts in the field of humanities. There is purposeful sampling method where the data collection tool was a semi-structured interview. After implementing the interviews, its components were identified at the level of litany, social causes, discourse/worldview and myth/metaphor. At the litany level, categories of "unemployment crisis", "abandoned and marginalized humanities", "inefficient/unskilled humanities" and "lack of independent identity" were created. At the level of systematic causes, a set of cultural-social and economic factors are marked as fundamental ones. At the level of discourse/worldview, product-oriented, post-modern, Islamic humanities and problem-oriented discourses were used. At the level of metaphor/myth, metaphorical interpretations of the boy of engineer, Professor Balthazar, the Achilles heel of national development and advanced/regressive sciences were used. Finally, with a literature review and referring to the interviews and going back and forth and asking the opinion of experts and specialists, the two driving forces of an engineering-like and top-down view against the provision of open intellectual and academic space and the policy of unifying sciences were found. In contrast to the development of interdisciplinary studies approach, four scenarios were identified and developed.

Keywords: employment status, humanities, graduates, product-oriented view

1. PhD Student of Sociology, Faculty of Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran

* Corresponding Author

✉ omidvar.azad768@gmail.com

2. Professor of Sociology, Faculty of Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran

✉ niazim@kashanu.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Business Management, Faculty of Financial Sciences, University of Kashan, Kashan, Iran

✉ drmazroui@kashanu.ac.ir

4. PhD Student of Sociology, Faculty of Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran

✉ n.khodakaramian.g@gmail.com

INTRODUCTION

Humanities and social sciences are disciplines that study human behavior and interactions in various fields such as social, cultural, environmental, economic and political fields (Bybee, 2010). In the last decade, the importance and usefulness of humanities and social sciences have been increasingly confirmed (Overland and Sovacool, 2020). Humanities, as strategic and basic sciences, play the most important role in the process of national development in all dimensions in advanced countries, and most of the jobs created in these countries, which are the result of entrepreneurial thinking, come from people in this field (Hosseinpour, 2011, 47). In fact, the key role and position of humanities in the development, evolution or transformation of human societies is undeniable (Qanbarlu, 2020, 176). Unfortunately, humanities are not given much value in Iran and a majority of students and graduates in this field have a lower employment rate. For example, according to the university graduate employment monitoring plan (2019), the most employment is in technical fields (such as computer, electrical engineering, accounting, agricultural and architecture engineering) and the least employment in humanities fields (especially history, Qur'anic sciences, theology and sociology) and basic sciences. Therefore, humanities and their graduates are either isolated or are in a problematic state. Considering the importance of this field in the country's growth and development, the employability of its graduates is an issue that should be the main focus of policymakers in the knowledge-based economy. In fact, based on this topic and possible changes in the future, the current research can lead analysts to appropriate direction to achieve desirable results, and with a new definition of the problem and a futuristic perspective, suitable, scientific and practical solutions would help improve this situation.

METHODOLOGY

The present research is qualitative based on an interpretive paradigm, aiming to describe and interpret the employment status of graduates in humanities fields. It seeks to provide an analysis of the current situation and transitional mechanisms to reach the desired level. The data were collected through semi-structured interviews, for which, questions were designed based on the interview protocol, literature review, postal technique, and WIH5 questions. Further, the questions were designed in a way to inquire about the employment status of humanities graduates over the next 20 years. The research population consisted of professors and experts in various humanities fields. The sampling method was purposive non-homogeneous (non-homogeneity in field of study, gender, occupation, etc.), meaning that units of research were purposefully selected for knowledge acquisition and data collection. In this research, interviews reached the saturation level with 16 participants, but to ensure further confidence, it continued until 20 participants. In the next phase, thematic analysis and layer analysis methods were used to extract themes and delve deeper. Finally, the research findings were discussed and examined.

FINDINGS

The research findings can be examined and analyzed in four causal stages i.e. litany, systematic, world view/discourse and myths/metaphors. At the litany level, after reviewing the interviews and going back and forth, themes and categories such as "unemployment crisis in the humanities", "inefficiency and incompetence of the graduates of this field", "abandoned, marginalized and isolated humanities" were created, which according to experts and professors, the main and systematic causes of creating such themes are economic, social and cultural, political and management issues. At discourse/worldview level, productivity discourse (capitalist and instrumental view of humanities), postmodern discourse (interdisciplinary and trans-disciplinary approach), Islamic humanities discourse (Islamization of humanities), and problem-oriented discourse and practicality of science were taken into account. At the metaphor/myth level, metaphorical expressions such as "engineer boy" and "Balthazar engineer" have been used, which show that the view of scientific societies in Iran has never been humanities. Also, the use of other definitions such as advanced sciences (superior, minute and first-class sciences such as engineering and experimental sciences) in contrast to backward sciences (inferior, weak, second-class and inferior sciences such as humanities) shows the lack of importance of this field and the status of employment compared to other sciences. In fact, a comparison of humanities, experimental sciences and technical engineering shows that humanities never had independent value and high weight. Therefore, if the humanities and the employment status of the graduates of this field are not given enough attention, in the long run, it can become the Achilles' heel and Esfandiar's eye for national development.

CONCLUSION

The issue of employment, especially those graduated in humanities fields have always been a concern and preoccupation of students and graduates. In the present study, the causal layered analysis method was used to provide a deeper and more comprehensive insight into the issue. According to humanities experts, one of the most important social reasons for the inappropriate occupation of the humanities field is the quantitative and indiscriminate growth of graduates and universities, educational inflation, degree orientation, inattention. To the quality and needs of society, the lack of coordination between university, labor market and industry, the lack of private and cooperative firm to attract graduates, problems in estimating labor market needs, market mechanism disorders, politicization of strategies and big plans, inefficiency of managers and centralized, fixed and uniform training programs. Therefore, a set of these factors and the lower competitive power of the humanities compared to technical and experimental fields cause the humanities to be in an unfavorable and marginal situation, which is in line with the theory.



Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract



Unbalanced development of higher education in Iran and developing countries is consistent on the other hand, due to the dominance of the product-oriented discourse in the country and its emphasis on producing goods and the insignificant role humanities have in this production, thus, most of the fields of humanities are ignored in policies and decisions at the macro level. The drawn scenarios showed that until the top-down engineering perspective in Iran is not removed and the independence of the scientific community is not recognized, and more importantly, while providing open intellectual and academic space, attention is not paid to the local conditions and cultural background, the situation cannot improve. Therefore, in order to draw and illustrate the employment status of humanities graduates, it is suggested; To remove the product-oriented and instrumental views from the field of humanities; because the maximum emphasis on income generation, welfare and marketization and in a word the commercialization of this field causes the critical and transformative side of humanities to be significantly neglected. Finally, it is suggested that within the framework of the Islamic humanities discourse, attention should be paid to the cultural and economic contexts of the country (while honoring and maintaining the scientific independence of this field) in order to improve the employment of humanities graduates, and also through creating a suitable environment for knowledge-based business and setting up a knowledge-based economy and, in a word, making this field practical.

NOVELTY

The point that distinguishes the current research from the previous ones is the use of the future research method (causal layer analysis method) in order to draw a comprehensive and deeper view of the issue of employment and the status of graduates and scenarios to provide desirable information in this field for policy and decision-making.

CONFLICT OF INTEREST

Authors of this article have declared no conflict of interest in the course of research or afterwards.

BIBLIOGRAPHY

- Ahmadi, S. (2014). Barresi-ye vaz'iyat-e esteghāl-e dānešāmuxtegān-e jāme'ešenāsi va avāmele mortabet bā ān [Investigating the employment status of sociology graduates and related factors]. *Economic Sociology and Development Bimonthly*, 3(1), 1-23.
- Asadzade, L. (2013). Ayandepažuhi dar mašaghel va mahārathā-ye morede niyāz-e āyande [Future studies in the jobs and skills needed in the future]. *International Conference on Skills Training and Employment*, Tehran, Iran.
- Balaghat, S. R. (2011). Study of Humanities and its Interdisciplinary Fields Development Challenges in Iran: (The Case Study of Educational Science Course With 3 Lnterdisciplinary Fields, Comparative, Preschool and Primary Education. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 3(4), 117-129. doi: 10.7508/isih.2011.12.006
- Bybee, R. W. (2010). What Is STEM Education? *Science*, 329(5995), 996-996. doi: 10.1126/science.1194998
- Choi, S. (2021). The impact of education levels and paths on labor market outcomes in South Korea: Focusing on vocational high school graduates. *Social Sciences & Humanities Open* 4(1), 1-10. 10.1016/j.ssaho.2021.100152
- Davari Ardekani, R. (2012). Seyr-e tajadod va elm-e Jadid dar Iran [Trend of modernization and modern science in Iran]. Tehran, Iran: Fardāye Digar.
- Enayatollah, S. (2009). Porseš az Āyandeh; Āyandehpažuhi be Masābe-ye Dāneš va Abzār-e Tahavol-e Sāzmāni va Ejtemāi [Qestioning the future methods and tools fr organizational and societal transformation] (M. Manzavi, Trans.). Tehran, Iran: Markaz-e Āyandehpažuhi-e 'Olum va Fanāvari-e Defā'i- Moasseseye Amuzeši va Tahqiqāti-e Sanāy'e Defā'i.
- European Commission (2011). Impact assessment Accompanying the Communication from the Commission "Horizon 2020 - the Framework Programmed for Research and Innovation"; Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing Horizon 2020 – the Framework Pr, vol. 52. 2011.
- Evans, J., Lynch, D., & Lange, D. (n.d.). The Role Of Humanities And Social Sciences In The Civil Engineering Body Of Knowledge. *2007 Annual Conference Exposition Proceedings*. doi: 10.18260/1-2--2243
- Farastakhvah, M. (2020, March 9). Kherad-e Ertebāti barāye Hal-e Bohran-e Korona Tose'e Yābad [Development of Communicative Intelligence to Resolve the Corona Crisis] [Interview with Ipena]. Retrieved from <https://www.ibna.ir/x4sXt>
- Fazeli, N. (March 13, 2018). Interview with IPNA.



Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Gavahi, A. (2020). Ayandeh-Negari dar Ayandepajouhi: Tahlil-e Ali Laye'i Challesh-haye Ayandepajouhi dar Iran [Futurism in Futures Studies: An Ali Layered Analysis of Challenges in Futures Studies in Iran]. *Fasname-ye Ayandepajouhi-ye Modiriyat*, 28(2), 15-24.
- Ghanbarloo, A. (2021). Impact of Neoliberal Policies on Humanities and Social Sciences in Iran. *Contemporary Political Studies*, 12(2), 163-193. doi: 10.30465/cps.2021.35465.2746
- Ghanei Rad, A. (2004). Uneven Development of Higher Education, Unemployment of Alumni and Elites Immigration. *Journal of Refāh-e Ejtemā'i*, 4(15), 252-314.
- Ghannbari, A. (2014). Barresi-ye Mozu'e Mohājerat be Tehrān bā Estefāde az Raveš Tahlil Lāye'i Lāye-ye Elli [Investigating the Topic of Migration to Tehran Using the Ali Layered Analysis Method]. *Fasname-ye Ayandepazhuhi-ye Modiriyat*, 26(102), 27-40.
- Gharishi Rad, F. (2008). Barresi-ye Mizān-e Omidevāri be Ešteghāl dar Āyandeh-ye Dānešjuyān-e Reštehāye Olum-e Ensani [Investigating the Employment Expectations of Humanities Students in the Future]. *Journal of Isfahan University*, 29(47), 66-47.
- Ghasemi, A., & Emami Meybodi, R. (2015). The rule and status of interdisciplinary studies in the development of the humanities in Iran. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 7(4), 1-19. doi: 10.7508/isih.2015.28.001
- Golmohammadi, F., & Golmohammadi, F. (2013). Šenāsā'i-ye Avāmel-e Ta'sirgozār bar Ešteghāl-e Mahārāt-āmuxtegān-e Āmuzeš-e Fanni va Harfe'i-ye Ostān-e Khorāsān-e Jonubi jahat Erā'e-ye Ravāhāri Lāzem [Identification of Factors Affecting the Employment of Technical and Vocational Education Graduates in South Khorasan Province for Providing Necessary Solutions]. *International Conference on Skills Training and Employment*, Tehrān, Iran: Sāzmān-e Āmuzeš-e Fanni va Herfe'i.
- Hashemi, S.Z. (2016, November 27). Olum-e ensāni va Olum-e Pāye hašiyenešin šodeand; tašrih-e čālešā-ye piš-e ru-ye āmuzeš-e āli [Humanities and basic sciences are marginalized; Explaining the challenges facing higher education]. *Student News Agency*. Retrieved from <https://snn.ir/fa/news/634069>
- Holzman, A. (2016). US open access publishing for the humanities and social sciences. *European Political Science*, 15(2), 177-182. doi: 10.1057/eps.2015.85
- Hosseinpour, M. (1391). Asibsenasi-ye pazuhisi-ye azaye he'at-e elmi-ye resteha-ye olum-e ensani [Research pathology of humanities faculty members]. *Epistemological Studies in Islamic University*, 16(1), 45-64.
- Inayatullah, S. (2004). *The Causal Layered Analysis (CLA) Reader: Theory and Case Studies of an Integrative and Transformative Methodology*. Tamkang University Press.
- Josa, A., & Aguado, A. (2021). Social sciences and humanities in the education of civil engineers: current status and proposal of giddiness. *Journal of Cleaner Production*, 313, 1-16. doi: 10.1016/j.jclepro.2021.127489

- Khoshnevisan, F., Abbaspour, A., Fazeli, N., & Neyestani, M. (2018). The Requirements and Challenges of Humanities Entrepreneur: Phenomenological Analysis of the Situation of Humanities in Iranian Academic System. *Sociological Cultural Studies*, 9(3), 1-28.
- Kim, S. N. (2013). A study on the relationship between education and subject mismatch And labor market outcomes of workers graduated from vocational high school. *Journal of Vocational Education Research*, 32(4), 93-111.
- Kim, S. W., Zhang, C., Chung, H. Y., Kim, Y. J., & Choi, S. Y. (2020). Why do women value credentials? Perceptions of gender inequality and Credentialism in South Korea. *International Journal of Educational Development*, 73(4), 1-9. 10.1016/j.ijedudev.2020.102158
- Lariviere, V., Archambault, E. Gingras, Y., & Vignola-Gagne, E. (2006). The place of serials in referencing practices: comparing natural sciences and engineering with social sciences and humanities, 64, 1852-1863. doi: 10.1002/asi.20349
- Larivière, V., Archambault, É., Gingras, Y., & Vignola-Gagné, É. (2006). The place of serials in referencing practices: Comparing natural sciences and engineering with social sciences and humanities. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(8), 997-1004. doi: 10.1002/asi.20349
- Malekpour, A., & Mohammadi, F. (2013). Barresi-ye Zaminehā va Mavāne'e Ešteghāl-e Fareghotahsilān-e Dānešgahi: Maqta'e Kārshenāsi-ye Reshtehā-ye Olum-e ensāni-ye Šahrestān-e Bijār [Investigating the Backgrounds and Barriers to Employment of University Graduates: A Case Study of Bachelor's Degree Graduates in Humanities in Bijar County]. *Kār va Jāme'e*, 157, 24-37.
- Mansourian Ravandi, F., Ganji, M., & Nikkhah Ghamsari, N. (2019). A Qualitative Meta-analysis on Occupation Status of Graduates in Iran. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 12(1), 145-172. doi: 10.22035/isih.2020.3466.3679
- Ministry of Science, Research and Technology (2020). Tarh-e Pāyēš-e Vaz'iat-e Ešteghāl-e Fāregotahsilān-e Dānešgāh-hā, Pažuhešgāh-hā va Marākez-e Āmuzeš-e Āli. Retrieved from <https://www.msrt.ir/fa>
- Ministry of Science, Research, and Technology. (2018). Tarh-e Rasad-e Ešteghāl-e Faregholtahsilān-e Dānešgāh-hā [Monitoring the Employment Status of University Graduates]. Retrieved from <https://srb.iau.ir/file/download/news/1562648797-004-.pdf>
- Miri, S.J. (2015). Reflecting upon theoretical poverty of human sciences in Iran. Tehran, Iran. *Jāme'ešenāsān*.
- Mirzaei Abbasabad, H., Manzoor, D., & Soleimani, M. (2019). Barresi-ye Tajrobi-ye Gostareš-e Āmuzeš-e Āli dar Iran va Asarāt-e Ān bar Bikāri: Hamrāhe bā Delālathā-ye dar Rastay-e Tahqiq-e Siyasat-haye Koli-e Eqtesadi-ye Moqavami [An Empirical Study on the Expansion of Higher Education in Iran and Its Effects on Unemployment: Accompanied by Implications for Achieving General Policies of Resistance Economy] (Unpublished MA thesis). Imam Sādeq University, Tehran, Iran.



- Moosavand, M., Aeini, B., & Sabbar, S. (2020). Future of AI and human agency: A qualitative study. *Journal of Cyberspace Studies*, 4(2), 189-210. doi: 10.22059/jcss.2020.96575
- Moosavand, M., Aris, S., & Aeini, B. (2022). American Artistic Exceptionalism and the Internet. *Journal of Cyberspace Studies*, 6(2), 219-238. doi: 10.22059/jcss.2022.96577
- Naderi, A. (2004). *The Economics of education*. Tehran, Iran: Yastorun.
- Olmos-Penuela, J., Benneworth, P., & Castro-Martinez, E. (2013). Are “STEM from Mars and SSH from Venus”? Challenging disciplinary stereotypes of research’s social value. *Science and Public Policy*, 41(3), 384–400. doi: 10.1093/scipol/sct071
- Overland, I., & Sovacool, B. K. (2020). The misallocation of climate research funding. *Energy Research Social Science*, 62, 101349. doi: 10.1016/j.erss.2019.101349
- Pourkazemi, M. H. (2009). A Survey of Employment of State Universities ' Graduates in Humanities. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 15(2), 127-150.
- Sabouhi, F. (2001). Didegāh-haye Modirān, Bongāh-ha, Dānešgāh-ha va Dānešāmuxtēgān [Perspectives of Managers, Enterprises, Universities, and Graduates]. Moassesey Pažuheš va Barnāmerezi Āmuzeš-e Āali. Research Proposal, No 24.
- Safdari Ranjbar, M., Salami, S. R., Tavakoli, Gh. R., & Tahmasbi, S. (2015). Hamkārihā-ye elmi va Fanāvāri miyān-e Sanāye'e Defā'i va Dānešgāh-hā: Ruykarde Tahlil Elli-ye Lāye'i [Scientific and Technological Collaborations Between Defense Industries and Universities: An Causal Layered Analysis Approach]. *Bahbood-e Modiriyat*, 9(4), 5-30.
- Sangi, L., Mojahedi, M.M., Nabavi, S.A., & Hajazi, E. (2018). Mavāne'e Tose'e-ye Olum-e ensāni az Manzar-e Xeradgarāi-ye Naqād ba Negāhi be Iran [Barriers to Humanities Development from a Critical Rationalist Perspective: With Looking at Iran]. *Pažuheš-e Siyāsāt-e Nazari*, 14(26), 221-251.
- Seidman, S. (2011). Kešākeš-e Ārā dar Jāme'e šenāsi [Contested knowledge: Social theory today] (H. Jalili, Trans.; 3rd Edition). Tehran, Iran: Ney.
- Taheri Damneh, M. (2015). Analytical Study of Future Images of Iranian Society in the Minds of Educated Youth of the Country Based on the cusual Layered Analysis (CLA) Method] (Unpublished doctoral dissertation), Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.
- Van der Merwe, A. (2010). Does Human Capital Theory Account For Individual Higher Education Choice? *International Business; Economics Research Journal (IBER)*, 9(6). doi: 10.19030/iber.v9i6.587



مقاله پژوهشی

آینده‌پژوهی وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی در ایران؛ نگاهی محصول‌گرایانه با استفاده از روش تحلیل لایه علی

آزاد امیدوار^{۱*}، محسن نیازی^۲، اسماعیل مزروعی نصرآبادی^۳، ندا خداکرمان گیلان^۴

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۵؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۵

چکیده

فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی، دغدغه‌هایی در مورد وضعیت اشتغال خود در جامعه دارند. افزایش شمار فارغ‌التحصیلان این حوزه، با توجه به توسعه مراکز آموزش عالی در سطح کشور ضرورت اتخاذ تدابیری منطقی و عملی را برای این گروه از فارغ‌التحصیلان، بیش‌ازپیش نمایان می‌سازد. این مقاله یک پژوهش کیفی و با هدف آینده‌پژوهی در صدد است تصویری از وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان حوزه علوم انسانی ترسیم کند. جامعه آماری پژوهش اساتید و متخصصان حوزه علوم انسانی است و با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. اطلاعات از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد و بعد از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها به روش تحلیل تماتیک و با کاربست روش لایه‌ای علی، مؤلفه‌های آن در سطح لیتانی، علل اجتماعی، گفتمان / جهان‌بینی و اسطوره/ استعاره شناسایی شدند. در سطح لیتانی، مؤلفه‌های «بحران بیکاری»، «علوم انسانی مهجور و در حاشیه مانده»، «علوم انسانی ناکارآمد / نابلد» و «فقدان هویت مستقل» بر ساخته شدند. در سطح علل سیستماتیک مجموعه عوامل فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی از علل بنیادین مضامین سطح اول هستند. در سطح گفتمان/ جهان‌بینی از گفتمان‌های محصول‌گرایانه، پست‌مدرن، علوم انسانی اسلامی و گفتمان مسئله‌محوری استفاده شد. در سطح استعاره/اسطوره از تعبیر استعاری بچه مهندس، پروفیسور بالتازار، پاشنه آشیل/چشم اسفندیار توسعه ملی و علوم پیشرو (جنس اول)/ پسرو (جنس دوم) استفاده شد. در نهایت با مرور ادبیات و مراجعه به مصاحبه‌ها و رفت و برگشت در آنها و نظرخواهی از خبرگان و متخصصان، دو پیشران نگاه مهندسی‌وار و از بالا به پایین در مقابل تأمین فضای باز فکری، دانشگاهی، و سیاست یکسان‌سازی علوم در مقابل توسعه رویکرد مطالعات میان‌رشته‌ای شناسایی، و سناریوهای چهارگانه تدوین شدند.

کلیدواژه‌ها: اشتغال، وضعیت اشتغال، فارغ‌التحصیلان، علوم انسانی، نگاه محصول‌گرایانه

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و حقوق، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

* نویسنده مسئول

omidvar.azad768@gmail.com

۲. استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و حقوق، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

niazim@kashanu.ac.ir

۳. استادیار گروه مدیریت کسب‌وکار، دانشکده علوم مالی، مدیریت و کارآفرینی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

drmazroui@kashanu.ac.ir

۴. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم انسانی و حقوق، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

n.khodakaramian.g@gmail.com

۱. مقدمه و بیان مسئله

حوزه علوم انسانی از مجموعه‌ای ناهمگن از رشته‌های دانشگاهی که به ارائه پاسخ و تأمل در ابعاد مختلف جامعه و رفتار انسانی کمک می‌کند، تشکیل شده است (ژوسا و آگوادو^۱، ۲۰۲۱، ۲). در واقع علوم انسانی و اجتماعی رشته‌هایی هستند که رفتار و تعاملات انسانی را در حوزه‌های مختلف مانند زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و سیاسی مطالعه می‌کنند (بیبی^۲، ۲۰۱۰). در دهه اخیر اهمیت و سودمندی علوم انسانی و اجتماعی به‌طور فزاینده‌ای تأیید شده است (اورلند و سوواکل^۳، ۲۰۲۰). به عبارتی، نقش و جایگاه کلیدی علوم انسانی در توسعه، تکامل و یا تحول جوامع بشری امری انکارناپذیر است (قنبرلو، ۱۴۰۰، ۱۷۶)؛ به طوری که در میان تمام علوم، علوم انسانی رابطه وثیق‌تری با مفهوم توسعه و پیشرفت دارد؛ زیرا مبانی فکری و چارچوب‌های نظری توسعه‌یافتگی بر آن استوار است (قاسمی و امامی‌میبدی، ۱۳۹۴، ۲). برای مثال ایوانز و همکاران^۴ (۲۰۰۷) استدلال کردند که علوم انسانی و اجتماعی برای توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی دانشجویان، یافتن و پیاده‌سازی راه‌حل‌هایی برای مسائل پیچیده‌ای که جهان در حال حاضر با آنها روبه‌روست، اهمیت اساسی دارند. در همین زمینه، فراخون کمیسیون اروپا^۵ مبنی بر گنجاندن تحقیقات علوم انسانی و اجتماعی، در برنامه چشم‌انداز هوریزان^۶ (۲۰۲۰) نشان از اهمیت این علوم دارد (کمیسیون اروپا، ۲۰۱۱ و ۲۰۱۷). بنابراین، علوم انسانی به مثابه علوم راهبردی و پایه مهم‌ترین نقش را در فرایند توسعه ملی در همه ابعاد، در کشورهای پیشرفته بر عهده دارد، و بیشترین شغل ایجاد شده در این کشورها که ماحصل تفکر کارافرینی است، برخاسته از افراد تحصیل کرده در این حوزه است (حسین‌پور، ۱۳۹۱، ۴۷). از سوی دیگر، تبیین و پیش‌بینی که توانایی خاص علوم انسانی است، امکان «طراحی و برنامه‌ریزی آینده» را به بشر می‌دهد و



1. Josa & Aguado
2. Bybee
3. Overland & Sovacool
4. Evans et al
5. European commission

۶. برنامه چشم‌انداز ۲۰۲۰ هوریزان (Horizon) بزرگ‌ترین برنامه تحقیقات و نوآوری در اتحادیه اروپا به عنوان راهبردی برای افزایش رشد اقتصادی و ایجاد شغل با حمایت سیاسی رهبران اروپا و اعضای پارلمان اروپا ارائه شده است.

قدرت ضبط و مهار ایجاد تغییرات مطلوب در جهان خارج را ارزانی انسان می کند (سنگی و همکاران، ۱۳۹۷، ۲۲۷). در واقع توجه به علوم انسانی به عنوان مأمّن ایجاد «برنامه ریزی برای پیشرفت و توسعه» است (داوری اردکانی، ۱۳۹۱، ۲).

به رغم اینکه علوم انسانی در جوامع پیشرفته تر از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و باعث رشد و تعالی این جوامع می شود و برای جامعه جهت دهنده و فکرازاست، اما در جامعه ایران غریب، منزوی (قریشی راد، ۱۳۸۷) و حاشیه نشین شد (هاشمی، ۱۳۹۶)، چرا که از یک سو در دهه های اخیر با گسترش سرمایه داری و بازاری شدن آموزش، جهت گیری علوم انسانی محدود شد. برای مثال، در پارادایم نئولیبرالیسم که بر جنبه درآمدزایی و ثروت سازی علم تأکید دارد، مدرسه و دانشگاه در خدمت بازار قرار دارد. در این چارچوب، علوم انسانی محکوم به حرکت در مسیر تجاری شدن بوده و ناچار از محدود شدن در ساحت عقلانیت ابزاری بشر است (قنبرلو، ۱۴۰۰، ۱۷۶). به عبارتی، کارافرینی و اشتغال زایی علوم انسانی می تواند از یک منظر زیاده خواهی اقتصاد سرمایه داری و تجاوز به حریم رشته های علوم انسانی باشد و از منظر دیگر نوعی خوانش نامتناسب از هستی این رشته ها در نظر گرفته شود و با رویکرد نیک بینانه کارافرینی در علوم انسانی، تلاشی برای ربط هدفمند این علوم بر پیکره جامعه باشد. همین فرض دلیلی است بر کم کارآمدی و انزوای علوم انسانی در بستر جامعه دارد (خوشنویسان و همکاران، ۱۳۹۷، ۳). از سوی دیگر، مقایسه مطالعات انجام شده در علوم انسانی و اجتماعی با تحقیقات انجام شده در علوم فناوری، مهندسی و ریاضیات نشان می دهد که این حوزه از چندین اشکال رنج می برند. یکی از این اشکالات شامل این تصور غلط است که خروجی تحقیقات علوم فناوری، مهندسی و ریاضیات مفیدتر از تحقیقات علوم انسانی و اجتماعی پنداشته می شود (اولماز پنولا و همکاران^۱، ۲۰۱۴) و عملکرد و بازدهی پژوهش های علوم فناوری، مهندسی، ریاضی و روش های انتشار آن با علوم انسانی و اجتماعی متفاوت است (لاریور و همکاران^۲، ۲۰۱۳؛ و هولزمان^۳، ۲۰۱۶). بنابراین با توجه به مقدمه مذکور، رشته های علوم انسانی و فارغ التحصیلان آنها در یک وضعیت پربولماتیک و



1. Olmos Penuela et al
2. Lariviere et al
3. Holzman



انزوآگونه به سر می‌برند. این در حالی است که بخش اعظم دانشجویان و دانش‌آموختگان ایرانی در این حوزه مشغول به تحصیل یا فارغ‌التحصیل این حوزه هستند. به عبارتی موضوع وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان این حوزه - که شمار آنان اندک نیز نیست - یکی از موضوعات و مسائل مهم اجتماعی جامعه ایران است (پورکاظمی، ۱۳۸۸). در دهه‌های اخیر، با غلبه مدرک‌گرایی، آموزش عالی در ایران رشد شتابانی داشته است. به همین دلیل نظام آموزش عالی کشور به طور روزافزون در معرض انتقادات و چالش‌های عدم تعادل بازار کار دانش‌آموختگان است (طرح رصد اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها، ۱۳۹۷). مثلاً براساس داده‌های مرکز آمار ایران، نرخ بیکاری جمعیت فارغ‌التحصیلان یا در حال تحصیل دوره‌های تحصیلی در سال ۱۳۹۷، برای گروه مردان و زنان در کل کشور ۱۸/۳ درصد، برای گروه مردان ۱۳/۱ درصد و برای گروه زنان ۲۸/۷ درصد بوده است. از حدود ۱۳/۲ میلیون نفر جمعیت فارغ‌التحصیل دوره‌های عالی حدود ۷/۶ میلیون نفر فعال اقتصادی بوده که از این تعداد ۶/۲ میلیون نفر شاغل و ۱/۴ میلیون نفر بیکار هستند. در این بین بیشترین جمعیت دانش‌آموختگان به ترتیب مربوط به گروه‌های علوم انسانی، فنی و مهندسی، هنر، پزشکی، علوم پایه، کشاورزی و دامپزشکی هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸ و باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۴۰۰). همچنین براساس طرح پایش اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها (۱۴۰۱) بیشترین اشتغال در رشته‌های فنی، مهندسی (رشته‌هایی مانند مهندسی کامپیوتر، مهندسی برق، حسابداری، مهندسی کشاورزی و معماری) و کمترین اشتغال در رشته‌های علوم انسانی (به طور خاص تاریخ، علوم قرآنی، الهیات و معارف اسلامی و جامعه‌شناسی) و علوم پایه اتفاق افتاده است. بنابراین، براساس آمارهای موجود و آسیب‌شناسی تحصیلات دانشگاهی در حوزه علوم انسانی، وضعیت اشتغال در این حوزه علمی به مراتب نگران‌کننده است. بدیهی است که تداوم این رشد در آینده می‌تواند موجب بروز مسائلی گردد که توجه به آنها ضروری است. لذا با توجه به اهمیت این حوزه، اشتغال‌پذیری فارغ‌التحصیلان آن موضوعی است که باید محور اصلی سیاست‌ها و تفکر بازار در اقتصاد دانش‌بنیان قرار گیرد. در واقع با توجه به اهمیت موضوع اشتغال دانش‌آموختگان حوزه علوم انسانی و تغییرات احتمالی آن در آینده، آینده‌پژوهی این موضوع

می تواند تحلیلگران را در راستای سیاست گذاری و تصمیم گیری مناسب در جهت نیل به نتایج مطلوب در آینده یاری کند و با تعریف جدیدی از مسئله و نگاهی آینده پژوهانه، راهکارهای مناسب، علمی و عملی برای بهبود این وضعیت ارائه گردد. بنابراین در مقاله حاضر با بهره گیری از روش تحلیل لایه ای علی^۱ به عنوان یکی از روش های آینده پژوهی، به لایه های مختلف و زیرین موضوع توجه شده و سعی دارد با بررسی همه جانبه و جامع موضوع، تصاویری عمیق از وضعیت اشتغال دانش آموختگان حوزه علوم انسانی ترسیم کند، لذا آنچه مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است به لحاظ روش شناسی و رویکرد مورد بررسی و همچنین موضوعی که در این رویکرد مورد بررسی قرار می گیرد، بدیع و تازه است.

۲. پیشنهاد تحقیق

در این بخش، مهم ترین پژوهش های انجام شده مرتبط با موضوع به طور خلاصه مطرح می شوند تا دیدگاه صاحب نظران و پژوهشگران نسبت به موضوع و همچنین نقاط قوت و ضعف پژوهش های پیشین در این زمینه، مشخص و ارزیابی شوند.

خوشنویسان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به بررسی «الزامات و چالش های علوم انسانی کارآفرین: تحلیلی پدیدارشناسانه از وضعیت علوم انسانی در نظام دانشگاهی ایران» پرداختند. روش تحقیق آنها کیفی از نوع اکتشافی با رویکرد پدیدارشناسانه است. محقق در پی پاسخ به این سؤال بوده است که علوم انسانی در نظام دانشگاهی ایران با چه چالش هایی مواجه است و برای کارآفرین کردن این علوم چه الزاماتی باید در نظر گرفت؟ یافته های نشان داد هشت مورد از الزامات و ضرورت های علوم انسانی کارآفرین شامل دانش آفرینی در آموزش، بازتعریف هویتی و اصلاح تصویر اجتماعی، مهارت آفرینی در آموزش، نهادینه سازی فرهنگ دانشگاهی والا، فرارشته ای شدن، شناخت پیچیدگی ها و فرصت ها، توسعه دیالوگ به مثابه کارآفرینی، کارآفرینی به مثابه ارزش آفرینی است.

احمدی (۱۳۹۳) نیز در تحقیقی به بررسی «وضعیت اشتغال دانش آموختگان جامعه شناسی و عوامل مؤثر بر آن» پرداخت. روش پژوهش، پیمایشی از نوع پیگیری





است. جامعه آماری، کلیه دانش‌آموختگان رشته جامعه‌شناسی دانشگاه یاسوج طی سال‌های ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ بوده است. براساس یافته‌های توصیفی ۴۳/۹ درصد دانش‌آموختگان شاغل و ۵۶/۱ درصد بیکار بودند. از مجموع کل شاغلان ۵۱/۷ درصد در بخش غیردولتی مشغول به کار بودند، ۶۵/۵ درصد دارای شغل پاره‌وقت بودند و ۳۸ درصد در مشاغلی بودند که مستقیماً با رشته تحصیلی‌شان مرتبط نبودند. یافته‌های تحلیلی نیز نشان داد که جنسیت، دوره تحصیل روزانه و شبانه، شرکت یا عدم شرکت در دوره‌های آموزشی، شهری و روستایی بودن و معدل دروس نظری با وضعیت اشتغال رابطه معنی‌داری ندارند، اما مقطع تحصیلی، معدل دروس عملی، معدل کل و انجام فعالیت‌های پژوهشی با وضعیت اشتغال ارتباط معنی‌داری دارد.

اسدزاده (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان «آینده‌پژوهی در مشاغل و مهارت‌های مورد نیاز آینده» انجام دادند. ایشان در پژوهش خود که به روش کیفی-توصیفی انجام شده است در پی پاسخ به این سؤالات است که با توجه به موقتی بودن و عمر کوتاه مشاغل، حتی کسانی که در حال حاضر کارمند و یا دارای کسب‌وکار هستند باید آینده‌نگر باشند و به‌طور مداوم از خود بپرسند، در آینده نزدیک به چه مشاغلی نیاز خواهد بود؟ در آینده از متقاضیان شغل، انتظار چه مهارت‌هایی خواهد رفت؟ چه شغل‌هایی متقاضی خواهند داشت؟ او در پژوهش خود به این نتیجه دست یافت که در گذشته مشاغل بیشتر بدنی و مبتنی بر بازوی نیروی کار بودند، اما تحولات و تغییرات اخیر در فناوری موجب شده که مشاغل جدید بیشتر فکری و دانشی باشند. پیشرفت‌ها و تحولات سریع اجتماعی و تکنولوژیکی باعث حذف، یا تغییر سریع ماهیت مشاغل و ناپایداری آنها گردیده است.

بلاغت (۱۳۹۰) نیز در پژوهش خود به «بررسی چالش‌های توسعه علوم انسانی و میان‌رشته‌های آن در ایران (مطالعه موردی رشته‌ای علوم تربیتی ۳ با میان‌رشته‌های آموزش و پرورش پیش‌دبستانی، دبستانی و تطبیقی)» پرداختند. روش تحقیق از نوع کمی-پیمایش و جامعه آماری آن عبارت است از کلیه دانشجویانی که در این رشته مشغول به تحصیل بودند. نتایج نشان می‌دهند که چالش‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و آموزشی موانعی در توسعه رشته علوم تربیتی ۳ به عنوان یکی از رشته‌های علوم انسانی می‌باشد. برخی از این

چالش‌ها عبارت‌اند از: فرصت‌های محدود اشتغال بخش‌های دولتی و خصوصی برای فارغ‌التحصیلان؛ بومی نبودن؛ آشنایی کم مسئولان فرهنگی با رشته؛ بوروکراسی اداری؛ مناسب نبودن برنامه‌های درسی مصوب با رشته و کمبود استاد و پژوهشگر.

ملک‌پور و محمدی (۱۳۹۲) مطالعه‌ای با عنوان «زمینه‌ها و موانع اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی (مقطع کارشناسی رشته‌های علوم انسانی شهرستان بیجار)» انجام دادند. روش این پژوهش از نوع کیفی و در آن از رویکرد مطالعه میدانی به عنوان رویکرد اصلی و مطالعه اسنادی به عنوان ابزار مکمل استفاده شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد، مهم‌ترین مانع توسعه اشتغال از نظر پاسخگویان عدم سرمایه‌گذاری دولت در امور زیربنایی، عدم اجرای کامل اصل و عدم تناسب رشته تحصیلی با دانشگاه و بازار کار است.

قریشی‌راد (۱۳۸۷) نیز در پژوهش خود به بررسی «میزان امیدواری به اشتغال در آینده دانشجویان رشته‌های علوم انسانی» پرداخت. هدف اصلی از این پژوهش تعیین میزان امیدواری دانشجویان به اشتغال در آینده در بین دانشجویان سه دانشکده ادبیات و علوم انسانی یعنی علوم تربیتی، روان‌شناسی، الهیات و عوامل فردی و اجتماعی مؤثر بر آن‌ها بوده است. پژوهش حاضر به روش پیمایشی انجام شده و ابزار مورد استفاده پرسشنامه بوده است. نتایج به دست آمده ارتباط معناداری را بین متغیرهای عزت‌نفس، علاقه به رشته‌های تحصیلی، روابط اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، توانایی‌های افراد، میزان مشارکت دانشجویان در فعالیت‌های اجتماعی و منزلت دانشجویان در جامعه با امیدواری به اشتغال در آینده دانشجویان را نشان داد.

جمع‌بندی نتایج پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد، تحقیقاتی که تاکنون در این زمینه انجام شده است را می‌توان حول سه محور دسته‌بندی کرد. دسته اول پژوهش‌هایی هستند که بیشتر از رابطه علی و همبستگی (روش‌های کمی) به موضوع اشتغال توجه کردند و به بررسی رابطه بین متغیرهای مختلف در این زمینه پرداختند، مانند پژوهش احمدی (۱۳۹۳)، قریشی‌راد (۱۳۸۵) و بلاغت (۱۳۹۰)؛ دسته دوم پژوهش‌هایی هستند که با استفاده از روش کیفی به بررسی اشتغال در حوزه علوم انسانی پرداختند و به خلق مضامین





و مقوله‌های مرتبط با موضوع و همچنین چالش‌ها، الزامات و موانع در این زمینه توجه داشتند. مانند پژوهش خوشنویسان و همکاران (۱۳۹۷)، ملک‌پور و محمدی (۱۳۹۲)؛ دسته سوم پژوهش‌هایی هستند که با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی به موضوع اشتغال پرداختند. مانند اسدزاده (۱۳۹۲).

نکته قابل ذکر در پژوهش‌هایی که با رویکرد آینده‌پژوهی صورت گرفته، این است که در این پژوهش‌ها، به عمق و لایه‌های زیرین موضوع توجه نشده است. پژوهش حاضر در صدد است که خلاءها موجود در تحقیقات پیشین را تا حد امکان شناسایی و با استفاده از روش تحلیل لایه‌ای علی و نظرات خبرگان و اساتید این حوزه، به فهم عمیق و لایه‌های زیرین موضوع دست یابد و از این طریق تصویری از آینده وضعیت اشتغال رشته‌های علوم انسانی فراهم کرده و مهم‌ترین پیشران‌ها و محرک‌های مؤثر بر آن را پیش روی سیاست‌گذاران و متولیان امر قرار دهد که همین موضوع، اهمیت این پژوهش را نسبت به پژوهش‌های پیشین برجسته می‌کند.

۳. چارچوب نظری پژوهش

اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی یکی از عناصر لازم توسعه ملی است. این امر از یک طرف به دلیل اینکه بازار اشتغال مرکز ثقل توسعه اجتماعی، اقتصادی و تعیین‌کننده نقش یک شهروند فعال است و از سوی دیگر به دلیل اینکه انجام وظایف اجتماعی فرد از طریق اشتغال مؤثر امکان‌پذیر است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (صبوحی، ۱۳۸۰، ۱۶). در ارتباط با بحث اشتغال و وضعیت اشتغال دیدگاه‌ها و نظریه‌های گوناگونی وجود دارد که به صورت خلاصه به مهم‌ترین آن‌ها پرداخته می‌شود؛ در وضعیت کلاسیک، تئودور شولتز^۱، اقتصاددان آمریکایی، در اوایل دهه ۱۹۶۰ «نظریه سرمایه انسانی»^۲ را مطرح کرده است (گل محمدی و گل محمدی، ۱۳۹۲، ۳۵۱). این نظریه

1. Theodore Schultz
2. Human Capital Theory

چندین دهه است که بر آموزش عالی متمرکز است (ون در مرو^۱، ۲۰۱۰). بسیاری از اقتصاددانان معتقدند که سرمایه‌گذاری در آموزش عالی می‌تواند رفاه آینده را افزایش دهد و مهارت‌ها و دانش کارگران را بهبود بخشد. اگر چه مطالعات قبلی نشان داد که نظریه سرمایه انسانی نمی‌تواند مزایای بازار کار آینده را تضمین کند، ولی کره جنوبی به عنوان یک نمونه تجربی، باور قوی به تحصیلات عالی دارد و تحصیلات را به عنوان یک عامل بسیار مهم در این زمینه به سرعت گسترش داد. چنین تغییرات سریع اجتماعی، تغییرات شدیدی را در محیط آموزشی ایجاد کرد و مدرک‌گرفتن از یک دانشگاه معتبر به یک ابزار ارزیابی قوی نسبت به مهارت‌های واقعی منابع انسانی در همه نواحی تبدیل شد (چوی^۲، ۲۰۲۱). در واقع این نظریه، مدرک‌گرایی (کیم و همکاران^۳، ۲۰۲۰) و تورم آموزشی را برای کسب مدرک بالاتر برای موقعیت‌هایی که قبلاً به مدرک پایین‌تری نیاز داشتند، به ارمغان آورده است (کیم و همکاران، ۲۰۱۳). طبق این نظریه، آموزش، ظرفیت‌های مولد افراد را افزایش می‌دهد و منافع آتی برای آنها به ارمغان می‌آورد (نادری، ۱۳۸۳). در واقع آموزش منشاء ایجاد مهارت، هدایت اقتصاد و خدمات است، و از این رو سرمایه‌گذاری در آموزش، نوعی سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی تلقی می‌شود و این خود به مفهوم سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های تولیدی مردم است (صبحی، ۱۳۸۰، ۱۶). بر مبنای این نظریه تلاش برای دستیابی به امنیت شغلی و مهارت، با سرمایه‌گذاری در آموزش عالی اتفاق می‌افتد، زیرا در بحث‌های این نظریه، این‌گونه فرض شده است که آموزش عالی، در طول زمان، سبب دستیابی به جایگاه اقتصادی بهتر می‌شود (منصوریان راوندی و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۴۸). در واقع نظریه سرمایه انسانی و نظریات رقیب آن همچون نظریه فیلتر^۴، سرند^۵ و علامت‌دهنده^۶ تأثیر مستقیم و غیرمستقیم آموزش را در زمینه‌سازی افراد برای جذب بازار کار و ایجاد اشتغال انکار نمی‌کنند (نادری، ۱۳۸۳). اگر چه برخی از نظریه‌ها مانند نظریه «توهم رابطه میان آموزش و اشتغال» ایده



1. Van Der Merwe
2. Choi
3. kim et al
4. Filtering
5. Screening
6. Signaling



ارتباط میان آموزش و اشتغال را توهمی می‌دانند که در فکر فارغ‌التحصیلان وجود دارد و در دنیای واقعی واقعاً چنین چیزی وجود ندارد. یا طبق نظریه جداسازی بازار کار بهره‌وری منتسب به شغل است و نه به شخص و بدین لحاظ آموزش عالی تعیین‌کننده بهره‌وری نمی‌باشد (صباحی، ۱۳۸۰، ۱۶). به طور کلی اگر چه نظریه سرمایه انسانی تورم آموزشی و مدرک‌گرایی را افزایش می‌دهد ولی با سرمایه‌گذاری روی نیروی انسانی متخصص، و به طور خاص فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها، می‌توان از یک طرف باعث رشد و توسعه ملی شد و از سوی دیگر بیکاری را در بین آنها کاهش داد.

در همین زمینه نیز نظریه‌پردازان آموزش عالی در غرب، توسعه آموزش عالی را با استفاده از مفهوم توده‌ای شدن آموزش عالی توضیح می‌دهند. افزایش مشارکت مردم در آموزش دانشگاهی بعد از جنگ جهانی دوم به گسترش کمی آموزش عالی در غرب انجامید و با توجه به چرخش‌های ده‌گانه تنوع کارکردها، تغییر نیمرخ اجتماعی جمعیت‌های دانشجویی، آموزش حرفه‌ای، تنش بین آموزش و پژوهش، تنوع منابع تأمین اعتبارات آموزش عالی و پیدایش دیوان‌سالاری‌های اثربخش در اداره دانشگاه‌ها، یک شیوه پویا و جدید تولید دانش شکل گرفت که از حیث شاخص‌های اجتماعی توزیع یافته بود (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۸). بدین ترتیب توسعه آموزش عالی و نظام تولید دانش در غرب از ویژگی توزیع متعادل برخوردار است. اما در ایران آموزش عالی از حیث کمی به‌طور شتابانی گسترش یافته است، در حالی که از حیث شاخص‌های توزیع اجتماعی دارای وضعیت نامطلوبی است. بنابراین، الگوی ویژه توسعه آموزش عالی در ایران با ابداع مفهوم «توده‌ای شدن متراکم آموزش عالی» بیان می‌شود و به عنوان یک الگوی ناموزون توضیح داده می‌شود. توسعه ناموزون دانش به نوبه خود از الگوی ناموزون توسعه کشور تأثیر پذیرفته است (قانع‌راد، ۱۳۸۳، ۲۵۲ و ۲۵۳). در وضعیت پست‌مدرن که بیشتر جهت‌گیری معطوف به آینده دارد، نظریه‌هایی گوناگونی در مورد علم، وضعیت علم و اشتغال وجود دارد. در این بخش به طور خاص تأکید روی نظریه‌های بودریار، لیوتار و باومن می‌باشد. به‌زعم بودریار^۱، مشخصه مدرنیته عبارت است از: انفجار تقسیم‌بندی‌های جدید (برای مثال علم از ادبیات و فلسفه تفکیک شده است)،



شکل‌های جدید تمایز (برای مثال، جامعه‌شناسی از مردم‌شناسی متمایز شده و در هر کدام نیز حوزه‌های تخصصی از یکدیگر متمایز شده‌اند)، و تمایزهای جدید فرهنگی (مانند تمایز میان فرهنگ عامیانه و روشنفکرانه). به عکس، مشخصه پست‌مدرنیته عبارت است از فرایند «فروشکست»^۱. به عبارتی، مرزها (برای مثال مرز میان علوم) درهم می‌شکنند. آیا تمایز اخبار از برنامه‌های سرگرم‌کننده یا تفکیک سیاست از علم یا سیاست از کسب‌وکار معنادار است؟ ازدیاد سریع رشته‌های مطالعاتی میان‌رشته‌ای مانند مطالعات جنسیتی، شهری، آفریقایی و همجنس‌خواهان و... نشانگر فروشکست مرزهای میان‌رشته‌ها و علوم تخصصی است. سرحدات نهادها در حال مغشوش شدن‌اند. آیا تفکیک فرهنگ توده‌ای از فرهنگ والا معنادار است؟ آیا حوزه «اجتماعی» از حوزه «فرهنگی» قابل تفکیک است؟ هنگامی که جریان خنثی‌سازی نشانه‌ها و معانی، تجربه را به محاصره خود در می‌آورد، تمایزات بنیادین عصر مدرن باورپذیری‌شان را از دست می‌دهند (سیدمن، ۱۳۹۰، ۲۳۲-۲۳۱). بنابراین براساس دیدگاه بودیاری در وضعیت پست‌مدرن، مرزهای میان علوم شکسته می‌شوند و علوم جنبه میان‌رشته‌ای پیدا می‌کنند و صحبت از علوم تخصصی بیهوده است. لیوتار^۲ نیز دو معنای ممکن برای علم قائل می‌شود. ابتدا، علم براساس فایده‌مندی اجتماعی‌اش توجیه می‌شود. لیوتار از امکان شکل‌گیری جامعه فن‌سالار سخن می‌گوید که از علم برای تشدید کنترل دولت سرمایه‌داری و دیوان‌سالار بر نیروهای طبیعی و اجتماعی استفاده می‌کند. در مقابل این نگرش فن‌سالارانه، علم پست‌مدرن در حال شکل‌گیری است. همان‌گونه که در نظریه نسبیت اینشتین، مکانیک کوانتوم، قضیه ناکامل بودن گودل و اصل عدم قطعیت هایزنبرگ نشان داده شده است، علم در وضعیت پست‌مدرن جهان را به مثابه پدیده‌ای بی‌ثبات و غیرقابل پیش‌بینی تصور می‌کند. علم همواره موقتی، ناکامل و مبتنی بر دیدگاه^۳ است. علم پست‌مدرن استراتژی‌های مفهومی موضعی، زمینه‌ای و علمی را جایگزین معیارهای مطلق، مقوله‌های جهان‌شمول و نظریه‌های کلان می‌کند. در واقع لیوتار علم پست‌مدرن را به یک آرمان اجتماعی متکثر و دموکراتیک پیوند می‌دهد. لیوتار تناظری میان خرد کردن دانش به

1. Implosion
2. Lyotard
3. Perspective



گفتمان‌های ناهمگونی که در برابر یکپارچه‌سازی مقاومت می‌کند و تمرکززدایی از جامعه، برقرار می‌کند. جامعه پست‌مدرن که دیگر براساس فرهنگی مشترک یا هسته‌ای نهادی (مانند اقتصاد، دین، دولت و خویشاوندی) یکپارچه نیست، همچون هزارتویی با پیچیدگی فزاینده‌ای از گفتمان‌های متقاطع است. علم در فقدان بنیان یا داستانی یکپارچه‌کننده به رشته‌ها، حوزه‌های تخصصی و پارادایم‌های متعدد ناهمگون تقسیم می‌شود. در واقع علم پست‌مدرن به جای آن که بخواهد دانشی یکدست و یکپارچه به وجود بیاورد، به دنبال نوآوری مفهومی، از هم‌گسیختن طرح‌های مفهومی وحدت‌بخش و افزودن بر پارادایم‌ها، برنامه‌های تحقیقاتی و استراتژی‌های مفهومی است (همان، ۲۲۷ و ۲۲۸). زیگمونت باومن^۱ نیز در همین زمینه معتقد است که در عصر پست‌مدرن انسجام اجتماعی و وفاداری نهادی شهروندان را قدرت بازار تضمین کرده است. نیازها، تمایلات، هویت‌ها و سبک‌های زندگی اجتماعی انسان‌ها به مصرف پیوند خورده است. خویشستن‌های پست‌مدرن به هویت‌ها و زندگی‌های اجتماعی از طریق الگوهای مصرف شکل می‌بخشد. کالاها چنان طراحی شدند که توهمات و امیدهایی را به وجود آوردند تا امیدها را اغوا کنند که به هم‌نوایی اجتماعی تن دهند. در پست‌مدرنیته دولت دیگر به دانش‌های تخصصی و گفتمان‌های مشروعیت‌بخش نیاز کمتری دارد. نقش روشنفکران به منزله داوران فرهنگ نیز به میزان قابل ملاحظه‌ای تضعیف شده است. با تجاری‌شدن فزاینده قلمرو فرهنگ و درآمیختن آن با جهان سرگرمی و مصرف عامه‌پسند، نخبگان فرهنگی جدیدی شامل گالری‌داران، مدیران رسانه‌های جمعی، ناشران و آنتروپرونرها فرهنگ توده، روشنفکران را حذف کردند. روشنفکران که دیگر نمی‌خواهند درباره دانش و فرهنگ داوری کنند، اکنون بر متکثر بودن دانش‌ها و معیارهای فرهنگی و ریشه داشتن آن‌ها در سنت‌های خاص یا اجتماعات تأکید می‌کنند. به اعتقاد باومن در جهان پست‌مدرن هیچ منظر موثقی برای شناخت جهان وجود ندارد. دانش بشری همواره وابسته به منظر است؛ ما از طریق یک منظر خاص، سنت یا اجتماع فرهنگی است که می‌شناسیم. دانش همچون ارزش‌ها، هنجارهای اجتماعی و سبک‌های زیبایی‌شناسانه پدیده‌ای همواره متکثر است (همان، ۲۵۵-۲۵۷).

بنابراین در یک جمع‌بندی کلی براساس نظریه‌ها و دیدگاه پست‌مدرن می‌توان گفت: تفکیک قائل شدن میان علوم به طور کلی و رشته‌های علوم انسانی به طور خاص در آینده ناممکن است. به عبارتی، مرز میان علوم شکسته می‌شود و علم جنبه میان‌رشته‌ای پیدا می‌کند و پدیده‌ای همواره متکثر است. در وضعیت تکثر دانش‌ها، علوم و تجاری شدن آن، صحبت از شغل و اشتغال تخصصی بی‌معنا خواهد بود و افراد براساس مهارت‌ها و دانش تجربی خود وارد بازار کار می‌شوند. در واقع، شغل جنبه موقتی پیدا می‌کند؛ بدین معنی که ناپایدار و متکثر است و همواره شغل‌های جدیدی در حال شکل‌گیری و آمد و شدن می‌باشد.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر، یک پژوهش کیفی مبتنی بر پارادایم تفسیرگرایی است که سعی در توصیف و تفسیر موضوع وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی دارد و تلاش می‌کند تا تحلیلی از وضعیت موجود، وضعیت مطلوب و سازکارهای گذار به وضعیت مطلوب را ارائه دهد. در واقع این پژوهش از نظر هدف کاربردی بوده و از نظر ماهیت روش کیفی مبتنی بر رویکرد استقرایی است. در مطالعات کیفی تجارب زیسته افراد مورد مطالعه قرار می‌گیرد تا پدیده‌هایی که به طور طبیعی و در حالت‌های معمول رخ می‌دهند فهم شوند. گردآوری اطلاعات از طریق ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت گرفته است. به منظور طراحی پروتکل مصاحبه از پیشینه تحقیق، تکنیک پستل و WIH5 سؤال استفاده گردید. سؤالات به نحوی طراحی شد که وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان حوزه علوم انسانی در طی ۲۰ سال آینده از مشارکت‌کنندگان پرسیده شود. برای تعیین اعتبار و پایایی تحقیق یا به عبارتی، دقیق بودن یافته‌ها از منظر پژوهشگر و مشارکت‌کنندگان، ترکیبی از معیارها مورد استفاده قرار گرفت. لذا در این مقاله برای تأیید اعتبار داده‌ها از شاخص‌های ارزیابی لینکلن و گوبا^۱ (۱۹۸۵) استفاده شده است. شاخص‌های لینکلن و گوبا شامل معیارهای موثق بودن^۲، انتقال‌پذیری^۱، قابلیت وابستگی^۲ و تاییدپذیری^۳ هستند. جامعه



1. Lincoln & Gubas
2. credibility

پژوهش کلیه اساتید و خبرگان دانشگاهی در رشته‌های مختلف علوم انسانی بودند که به این حوزه‌ها آشنایی داشتند. شیوه نمونه‌گیری از نوع هدفمند غیرمتجانس (عدم تجانس در رشته تحصیلی، جنس، شغل و ...) است که به معنای گزینش هدفمند واحدهای پژوهش برای کسب معرفت و جمع‌آوری اطلاعات است. در واقع در این شیوه‌های نمونه‌گیری، افرادی انتخاب می‌شوند که خصوصیات و ویژگی‌های خاص مدنظر پژوهشگر را داشته باشند. شایان ذکر است که نمونه‌گیری تا اشباع نظری داده‌ها ادامه یافت. بنابراین در این پژوهش در خلال مصاحبه از اساتید و خبرگان حوزه دانشگاهی خواسته شده است تا در مورد وضعیت اشتغال/ بیکاری فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی به بحث‌های عمیق و ریشه‌ای بپردازند و این کار تا جایی ادامه پیدا کرده است که دیگر به امکان نوآوری و خلق مضامین جدید نینجامیده و به عبارتی محقق به اشباع نظری رسیده است. شیوه ایدئال در این نمونه‌گیری این است که تا رسیدن به مورد اشباع (موردی که پس از آن اطلاعات جدیدی به دست نمی‌آید) انتخاب ادامه می‌یابد، که در این پژوهش مصاحبه‌ها در نفر ۱۶ به اشباع رسیده است، اما به منظور اطمینان بیشتر تا ۲۰ نفر ادامه پیدا کرد. در فاز بعدی پژوهش از دو روش تحلیل تماتیک^۴ به منظور استخراج مضامین و تحلیل لایه‌ای علی‌به‌منظور کشف تحلیل‌های عمیق‌تر استفاده شده است. در واقع این ساختار ترکیبی کمک می‌کند تا در مرحله اول داده‌ها منظم، ساختارمند و طبقه‌بندی شوند و در مرحله بعد روی این داده‌های منظم شده تحلیل‌های عمیق‌تری انجام شود و در نهایت یافته‌های پژوهش مورد بحث و بررسی قرار گرفت. جدول شماره (۱) مشخصات نمونه پژوهش و ویژگی‌های جمعیت شناختی آن‌ها را نشان می‌دهد.



1. transferability
2. dependability
3. confirmability
4. Thematic Analysis

جدول ۱. مشخصات نمونه پژوهش

ردیف	جنسیت	رشته تحصیلی	میزان تحصیلات	شغل
کد ۱	زن	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۲	مرد	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۳	مرد	روان شناسی	دکتری تخصصی	مشاوره
کد ۴	زن	ادبیات فارسی	دکترای تخصصی	مدیر
کد ۵	زن	مدیریت	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۶	مرد	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	استاد دانشگاه
کد ۷	زن	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	استاد دانشگاه
کد ۸	زن	علوم تربیتی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۹	مرد	تربیت بدنی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۰	مرد	مدیریت آموزشی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۱	مرد	روان شناسی تربیتی	دکتری تخصصی	کارمند کمیته امداد
کد ۱۲	زن	تاریخ	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۳	مرد	مدیریت بازرگانی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۴	مرد	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۵	مرد	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۶	زن	جامعه شناسی	دکتری تخصصی	مدیر
کد ۱۷	مرد	تربیت بدنی	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی
کد ۱۸	زن	جغرافیا	دکتری تخصصی	استاد دانشگاه
کد ۱۹	مرد	علوم تربیتی	دکتری تخصصی	مدیر
کد ۲۰	مرد	معارف	دکتری تخصصی	عضو هیات علمی

۵. یافته‌ها

۱-۵. روش تحلیل داده‌ها: روش تحلیل لایه‌ای علی

روش تحلیل لایه علی به عنوان روش و نظریه تحقیقاتی نسبتاً جدید توسط آقای سهیل عنایت‌الله (۲۰۰۴) ایجاد و معرفی گردید (طاهری‌دمنه و ذاکری، ۱۳۹۴) و به عنوان یک نظریه به دنبال ترکیب و یکپارچه‌سازی دیدگاه‌های تجربی، تعبیری، انتقادی و یادگیری حین عمل است (قتبری، ۱۳۹۳، ۲۹). در واقع کاربرد تحلیل لایه‌ای علی به عنوان یک روش به معنای پیش‌بینی آینده نیست، بلکه به معنای خلق فضاهای تحول‌ساز برای خلق آینده‌های



بدیل است و احتمالاً در توسعه یک سیاست موثرتر، عمیق‌تر، جامع‌تر و بلندمدت‌تر مفید است (عنایت‌الله، ۱۳۸۸: ۱۰). روش تحلیل لایه علی دارای چهار لایه است؛ لیتانی^۱، علل نظام‌مند^۲، جهان‌بینی / گفتمان^۳ و اسطوره‌ها / استعاره‌ها^۴.



نمودار ۱. نمودار تحلیل لایه‌ای علی

منبع: عنایت‌الله، ۲۰۰۷



مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۳۶

دوره ۱۶، شماره ۱
زمستان ۱۴۰۲
پیاپی ۶۱

لایه اول: لیتانی: این لایه شامل روندهای کمی، مشکلات و مسائل است که اغلب بنا به دلایل در مورد آنها اغراق می‌شود و معمولاً توسط رسانه‌های خبری بیان می‌شود. این سطح آشکارترین و مرئی‌ترین لایه است و نیاز به توانایی تحلیل اندکی دارد و مفروضات به ندرت مورد پرسش قرار می‌گیرند (صفدری‌رنجبر و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۷). در این سطح یک پرسش اساسی آن است که عینی‌ترین وجوه باورها، آرزوها و عقاید مربوط به آینده کدامند؟ (طاهری‌دمنه و ذاکری، ۱۳۹۴) برای پاسخ به این سؤال، ضمن اینکه وضعیت کنونی اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی مورد بررسی واقع می‌شود، تکرارشونده‌ترین تصاویر نیز مطرح می‌گردد، چرا که زمان حال در ساخت تصاویر آینده بسیار اهمیت دارد. در این راستا نمونه‌ای از مصاحبه‌های خبرگان و صاحب‌نظران

1. Litany
2. Systemic Cause
3. Discourse / Worldview
4. Myth / Metaphors

دانشگاهی، آمار، ارقام و شواهدی دال بر وجود مسائل و مشکلات عینی این حوزه به صورت نمونه آورده شده است:

یکی از مصاحبه‌شوندگان می‌گوید:

اشتغال فارغ‌التحصیلان علوم انسانی در حداقل ممکن و در وضعیت بحرانی هست، زیرا شرکت‌های خصوصی از یک طرف به دلیل عدم مهارت لازم، ناکارآمدی، عدم استقلال نسبی، و تئوری محور بودن این حوزه مایل به جذب آنها نیستند و از طرف دیگر سازمان‌های دولتی با توجه به رشد کمی و گسترش بی‌رویه این رشته‌ها ظرفیت پذیرش آنها را ندارند.

مصاحبه‌شونده دیگری بیان داشتند:

در حال حاضر مدرک فارغ‌التحصیلی در اکثر رشته‌های علوم انسانی به اشباع رسیده، بیکاری این گروه به معنای نداشتن شغل به بالاترین حد ممکن رسیده است.

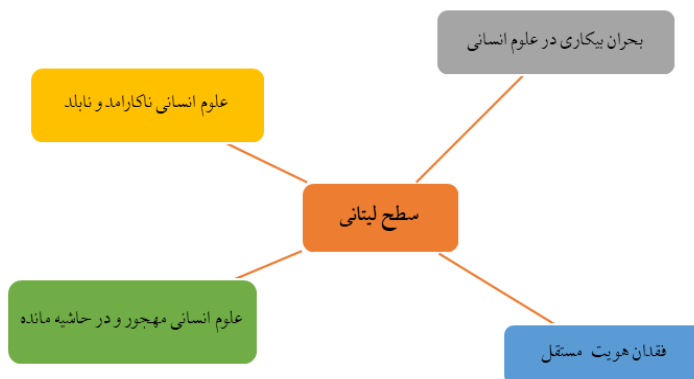
حتی وخامت وضع آموزش عالی علی‌الخصوص رشته‌های علوم انسانی در ایران واقعیتی است که مقامات دولتی نیز بعضاً بدان اشاره داشتند. به طوری که سیدضیاء هاشمی (۱۳۹۶)، سرپرست وقت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در مصاحبه با خبرگزاری دانشجو در تشریح چالش‌های پیشرو آموزش عالی می‌گویند: آموزش عالی کشور پس از انقلاب شاهد رشد گسترده دانشگاه و مراکز آموزش عالی است و به تبع آن افزایش تعدادی دانشجویان و دانش‌آموختگان بوده است، به نحوی که در طول سه دهه گذشته تعداد دانشجویان کشور به ازای هر صد هزار نفر جمعیت از حدود ۴۰۰ نفر به ۶۰۰۰ نفر افزایش یافته است. تأسیس دانشگاه‌های بدون کیفیت، رواج مدرک‌گرایی و حتی مدرک‌فروشی، کاهش آموزش عالی رایگان و افزایش سهم دانشجویان در هزینه‌های تحصیل همگی از تبعات این فرایند بوده است. وی معتقد است، آموزش عالی به‌رغم توفیقات قابل توجه در رشد کمی و علمی با مسائل و چالش‌های متعدد همراه بوده است، مهم‌ترین این چالش‌های عبارت است از؛ رشد نامتوازن و بعضاً بی‌ضابطه کمی مجموعه آموزش عالی کشور در دهه گذشته، و در فاصله سال‌های ۸۰ تا ۹۳ تعداد دانشجویان دانشگاه‌های کشور سه برابر شده است. در همین بازه زمانی در حالی که دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تقریباً دو برابر افزایش یافتند، تعداد دانشجویان دانشگاه‌های پیام‌نور





چهار برابر، علمی کاربردی نه برابر و غیرانتفاعی پانزده برابر رشد یافتند. سهم مدرسان غیر هیئت علمی در همین مدت، از ۲۲ درصد به ۵۵ درصد افزایش یافته است و نسبت دارندگان مدارج دانشگاهی در میان بیکاران کشور از حدود ۱۰ درصد به ۴۰ درصد رسیده است. بنابراین این کمی‌گرایی در آموزش عالی و رقابت بر سر تصاحب سهم بیشتر در صندلی‌های دانشگاه تبعات سوء فراوانی را به دنبال داشته است. پیوند میان فرایند توسعه کشور و نظام آموزش عالی در ایران دچار برخی آسیب‌های جدی شده است، به طوری که علوم انسانی و حتی علوم پایه نیز حاشیه‌نشین شدند. در همین زمینه نیز احمدی (۱۳۹۳) در تحقیق خود پیرامون وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان جامعه‌شناسی به عنوان یکی از زیر شاخه‌های علوم انسانی به این نتیجه رسیدند که ۵۶/۱ درصد فارغ‌التحصیلان این رشته بیکار و فاقد شغل هستند. بنابراین شواهد و قرائن تجربی، آمار و ارقام نشان از وضعیت پروبلماتیک این حوزه دارد.

در سطح لیتانی پرسش اساسی این است که وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی (در رسانه‌های خبری) چگونه است؟ و چه باورها و عقایدی در مورد وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان علوم انسانی (وجود دارد) متصور است؟ در نمودار (۳) مهم‌ترین مضمون‌ها و مقوله‌های استخراج شده بعد از مطالعه چندباره تم‌های اصلی و فرعی و با توجه به شواهد و قرائن موجود و مصاحبه‌های انجام شده آورده شده است.



نمودار ۲. مضامین در سطح لیتانی

یکی از مؤلفه‌هایی که از داده‌های تجربی و از مصاحبه متخصصان به دست آمده بحران بیکاری در علوم انسانی است. به اعتقاد متخصصان، خبرگان و اساتید رشته‌های علوم انسانی، فارغ‌التحصیلان حوزه علوم انسانی از نظر اشتغال در بازار کار نسبت به سایر رشته‌ها، در وضعیت نامناسب به سر می‌برند. درحقیقت، توجه به مسئله «بحران بیکاری علوم انسانی» به قدری بوده است که اکثر صاحب‌نظران و خبرگان این حوزه درباره اصل وجود چنین بحرانی، تردید به خود راه نمی‌دهند.

یکی دیگر از مضامینی که از داده‌های تجربی به دست آمده «ناکارآمدی و نابلدی فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی» است. در واقع حوزه علوم انسانی در ایران با بحران عمیق «احساس ناکارآمدی و نابلدی» درگیر است. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان و خبرگان حوزه علوم انسانی مشکلات و ضعف ساختاری را دلیل ناکارآمدی و نابلدی دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی می‌دانند.

از دیگر مضامین برساخته شده در این سطح می‌توان به «علوم انسانی مهجور و در حاشیه مانده» اشاره کرد. مهم‌ترین علت انزوا و در حاشیه ماندن علوم انسانی در ایران بر خلاف کشورهای توسعه یافته بها ندادن به این علوم و عدم ارتباط بین صنعت و دانشگاه است. فراستخواه (۱۳۹۸) علت در حاشیه ماندن رشته‌های علوم انسانی را «فقدان حوزه عمومی و شکل‌گیری امر اجتماعی و ماندن جامعه در نیازهای مادی» می‌داند.

برخوردار نبودن رشته‌های علوم انسانی از «استقلال و هویت مستقل» از دیگر مضامینی است که خبرگان و صاحب‌نظران علوم انسانی به کار بردند. در واقع صاحب‌نظران و متخصصان در جامعه ایران، علوم فنی - مهندسی، تجربی و دانش‌آموختگان این رشته‌ها را به علت کاربردی و داشتن مهارت‌های لازم به رسمیت می‌شناسند اما برای رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی به علت وابسته بودن به دولت و اقتصاد دولتی هویت مستقل و رسمی قائل نیستند. در واقع عدم استقلال علوم انسانی و توان رقابتی کمتر این رشته‌ها در مقایسه با رشته‌های فنی و تجربی باعث شد که آموزش عالی در ایران مانند اکثر کشورهای در حال توسعه با یک رشد و توسعه نامتوازن روبه‌رو باشد.





لایه دوم: علل سیستماتیک. در این لایه به تصاویر آشکاری که در سطح اول یعنی لیتانی بر ساخته شده‌اند پاسخ داده می‌شود، و توضیح داده می‌شود که این تصاویر چه علل اجتماعی دارند؟ در واقع این لایه به علل نظام‌مند، یعنی مجموعه عوامل اجتماعی- فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، فناورانه، زیست‌محیطی و تاریخی ارتباط دارد. به عبارتی در تحلیل لایه دوم، از تحلیل پستل^۱، به معنی در نظر گرفتن مجموعه‌ای از علل (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و...) برای رسیدن به مضامین ساخته شده در سطح لیتانی استفاده می‌شود. هر کدام از این علت‌های اصلی از مؤلفه‌های جزئی‌تر تشکیل شدند که می‌توانند مضامین آشکار شده در سطح لیتانی را توضیح دهند و بیانگر علل سیستماتیک وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان علوم انسانی در ایران می‌باشند.

در همین زمینه یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشتند:

علت بیکاری فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی را باید در مجموعه‌ای از عوامل جست و جو کرد. برای مثال، نگاه مسئولان و عوامل اجرایی به رشته‌های علوم انسانی منفی است، ضمن اینکه فارغ‌التحصیلان این حوزه از اعتماد به نفس کافی برخوردار نیستند. در واقع ضعف نگرشی جامعه و حتی فارغ‌التحصیلان این رشته‌ها به حوزه علوم انسانی در تشدید بیکاری مؤثر است.

مشارکت‌کننده دیگری نیز می‌گویند:

فارغ‌التحصیلان این رشته، کارایی لازم جهت کارآفرینی و خلق ایده را ندارند. تحرک کافی و لازم جهت استخدام در بخش‌های خصوصی را ندارند و بیشتر تمایل به جذب در بخش دولتی هستند و چون این بخش توان جذب همه آنها را ندارند، لذا بیکار می‌مانند.

مصاحبه‌شونده دیگری به عوامل دیگری اشاره کرده است:

وجود مدیران ناکارآمد، سیاست‌زدگی برنامه‌ها و راهبردهای کلان، عدم شفافیت در فرایند جذب رشته‌های علوم انسانی و تفاوت قائل شدن مسئولان بین رشته‌ها این حوزه (به جذب بعضی رشته‌ها مثل حقوق و روان‌شناسی تمایل دارند ولی به جذب بعضی رشته‌ها مثل علوم اجتماعی و تاریخ بی‌میل هستند).

بنابراین در سطح دوم که نسبت به سطح لیتانی عمیق‌تر است مجموعه از عوامل باعث بوجود آمدن پدیده موردنظر می‌شوند. در جدول (۲) عوامل اصلی و مقوله‌های فرعی آن آورده شده است.

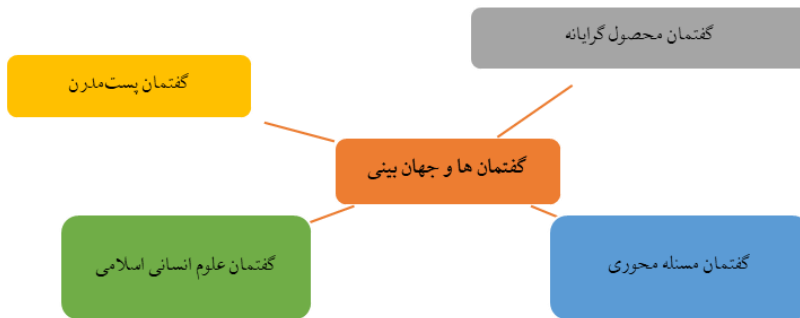
جدول ۲. تحلیل در سطح علل نظام مند (علل اجتماعی)

ردیف	علل اصلی	مقوله‌های فرعی
۱	عوامل اجتماعی - فرهنگی	<p>۱. رشد بی‌رویه جمعیت و جوان بودن جمعیت فعال و جویای کار در کشور</p> <p>۲. افزایش مدرک‌گرایی، عدم مهارت و سواد متناسب با مدرک</p> <p>۳. نگاه منفی مسئولان و عوامل اجرایی به رشته‌های علوم انسانی</p> <p>۴. عدم توجه به خرده فرهنگ‌ها و سعی در یکسان‌سازی رشته‌های علوم انسانی</p> <p>۵. فقدان آموزش‌های لازم در جهت خلاقیت‌پروری و کارآفرینی</p> <p>۶. عدم اعتماد به نفس و نگرش منفی دانشجویان به رشته‌ها علوم انسانی</p> <p>۷. عدم تحرک اجتماعی فارغ‌التحصیلان</p> <p>۸. جدایی صنعت و دانشگاه از یکدیگر</p> <p>۱۰. وجود تبعیض و استفاده از رابطه به جای ضابطه</p> <p>۱۱. سوق دادن فارغ‌التحصیلان به سمت کار اداری و فراهم نبودن زمینه مساعد برای شکوفایی استعدادها و استعدادیابی</p> <p>۱۲. انتظارات بیش از حد از آموزش عالی</p> <p>۱۳. عدم استقلال دانشگاه‌ها در برنامه‌ریزی</p> <p>۱۴. کاربردی نبودن آموزش‌ها</p> <p>۱۵. به روز نبودن متون و منابع تدریس در دانشگاه‌ها</p> <p>۱۶. تنوری محوری رشته‌های علوم انسانی و بی‌توجهی به دانش تجربی و مهارتی</p> <p>۱۷. سیستم آموزشی متمرکز</p> <p>۱۸. ثابت و یکنواخت بودن برنامه‌های آموزشی و مسئله محور نبودن آنها</p> <p>۱۹. ناهماهنگی نظام آموزشی کشور با تکنولوژی و پیشرفت علم در جهان</p>
۲	عوامل اقتصادی	<p>۲۰. دولتی بودن اقتصاد و تقاضای بخش عمومی به مثابه استخدام‌کنندگان اصلی فارغ‌التحصیلان</p> <p>۲۱. عدم پیوند ارگانیک بین نظام آموزش عالی با نظام اقتصادی</p> <p>۲۲. تعیین سطح حقوق و دستمزد رشته‌های مختلف با قوانین و مقررات دولتی، نه مکانسیم بازار.</p> <p>۲۳. عدم جذب و استخدام فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی در شرکت‌های خصوصی</p> <p>۲۴. تک محصولی بودن اقتصاد کشور و انحصارگرایی</p> <p>۲۵. عدم هماهنگی بین بخش خصوصی و دولت</p> <p>۲۶. صنعتی شدن مشاغل و بازار کار و نیاز به مهارت بالا</p> <p>۲۷. نگاه مصرفی به رشته‌ها علوم انسانی در بازار کار</p> <p>۲۸. تعطیلی واحدهای تولیدی و دولتی بودن اقتصاد کشور</p> <p>۲۹. ضعف بخش خصوصی در فرایند جذب فارغ‌التحصیلان</p> <p>۳۰. انحصاری بودن بخش‌های اقتصادی سودآور و عدم جذب فارغ‌التحصیلان</p> <p>۳۱. تحمیل اندیشه‌های غیرعلمی اقتصادی بر سیاست‌های کلان کشور</p> <p>۳۲. عدم وجود نهادهای غیرانتفاعی برای فارغ‌التحصیلان علوم انسانی</p>
۳	عوامل سیاسی	<p>۳۳. عدم تدوین و اجرای سیاست‌گذاری بلندمدت و کوتاه‌مدت</p> <p>۳۴. مداخله نیروهای غیرمتخصص در روند برنامه‌ریزی اقتصادی و سیاسی</p> <p>۳۵. عدم شفافیت در فرایند جذب دانش‌آموختگان حوزه علوم انسانی</p>
۴	عوامل مدیریتی	<p>۳۶. ناکارآمدی مدیران در سطح کلان برای هدایت و ایجاد انگیزه، شور و نشاط در دانش‌آموختگان</p> <p>۳۷. عدم عزم و اراده ملی مسئولین و مدیران برای حل مشکلات</p> <p>۳۸. انتخاب و گزینش‌های غلط مدیران</p> <p>۳۹. عدم شایسته‌سالاری در نظام گزینشی کشور</p>





لایه سوم: **گفتمان / جهان‌بینی**. سطح عمیق‌تر سوم به گفتمان و جهان‌بینی ارتباط دارد که از آن پشتیبانی می‌کند و اقدام به مشروع‌سازی آن می‌کند. در واقع در این سطح این پرسش مطرح می‌شود که کدام جهان‌بینی، کدام ایدئولوژی و کدام گفتمان غالب در جامعه کنونی جاری است که باعث می‌شود چنان مسائل اجتماعی سر برآورند و در جهت آن‌ها به آن چنان تصاویر غالبی در سطح لیتانی برسیم (طاهری‌دمنه، ۱۳۹۴، ۱۱۶). این سطح به دیدگاه‌ها و معرفت‌شناسی‌های دیگر اجازه می‌دهد تا ادعا نمایند که سناریوها چگونه شکل می‌گیرند. بسیاری از مسائل و مشکلات مختلف ریشه در این سطح داشته که حیطه جهان‌بینی و منظومه فکری نخبگان و خبرگان و حتی عوام را مورد هدف قرار می‌دهد.



نمودار ۳. گفتمان‌ها و جهان‌بینی‌ها حاکم بر علوم انسانی

در این سطح محققان قادرند ببینند که گفتمان مسلط که برای فهم به کار می‌بریم چگونه به طور ضمنی در تعریف چارچوب مسئله وارد می‌شود. در این سطح شالوده‌های سطح لیتانی و متغیرهای به کار رفته برای فهم سطح لیتانی در معرض نقد و پرسش قرار می‌گیرند. بنابراین محققان با توجه به مقوله‌های برساخته شده در سطح لیتانی، مجموعه علل اجتماعی و مطالعه رفت و برگشت آنها و همچنین ادبیات و مبانی نظری پژوهش، چهار گفتمان را استخراج کردند که عبارت‌اند از: گفتمان محصول‌گرایانه (نگاه سرمایه‌دارانه و مدرن به رشته‌های علوم انسانی)، گفتمان پست‌مدرن (رویکرد میان‌رشته‌ای)، گفتمان

علوم انسانی اسلامی (اسلامی‌سازی علوم انسانی) و گفتمان مسئله‌محوری. اولین و مهم‌ترین گفتمانی که می‌توان گفت در حال حاضر بر علوم انسانی حاکم است و اکثریت خیرگان و اساتید و متخصصین این حوزه روی آن اجماع دارند، گفتمان محصول‌گرایانه و ابزاری به رشته‌های علوم انسانی می‌باشد. در این گفتمان تصور بر این است که فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی به علت دانش تئوریک و عدم مهارت، تخصص و خلاقیت، توانایی تولید کالا و محصولات را ندارند و بیشتر جنبه مصرفی دارند، لذا دانش‌آموختگان علوم انسانی قادر به جذب و استخدام در فرایند بازارکار دولتی و شرکت‌های خصوصی نخواهند بود. بنابراین، چون این تفاوت‌ها وجود دارد، به همین دلیل مدرک و دانش‌آموختگان حوزه‌های علوم انسانی از ارزش چندانی برخوردار نیستند؛ در واقع نگاه جامعه نسبت به رشته‌های علوم انسانی و فارغ‌التحصیلان آنها، نگاهی محصول‌گرایانه، تجاری و ابزاری است؛ بدین معنی که توقع و انتظاری که از علوم مهندسی - فنی و تجربی دارند همان توقع را نیز از علوم انسانی دارند، در حالی که ماهیت و رسالت علوم با هم متفاوت است.

در گفتمان پست‌مدرن (نگاه معطوف به آینده دارد) که نقطه مقابله نگاه محصول‌گرایانه و سرمایه‌دارانه است، تصور بر این است که به علت رشد و پیشرفت‌هایی که در سطح جهان رخ می‌دهد مرز میان علوم شکست می‌شود و علم وضعیت جهانی پیدا می‌کند، بنابراین صحبت از مرزبندی و تفکیک میان علوم انسانی و سایر علوم بیهوده است. در چنین وضعیتی در نتیجه رشد فناوری و اطلاعات و به هم پیوستگی مشاغل، میان علوم تفاوتی از حیث مهارت و خلاقیت و کارایی دیده نمی‌شود و همه علوم از اهمیت نسبی برخوردار می‌شوند. به عبارتی مهارت‌هایی که دانش‌آموختگان در طول تحصیل یاد می‌گیرند بر سرنوشت و آینده شغلی آنها تأثیرگذار می‌باشد. طبق این گفتمان، علوم وضعیت میان‌رشته‌ای پیدا می‌کنند.

در گفتمان علوم انسانی اسلامی تأکید بر این است که علوم انسانی باید اسلامی‌سازی و بومی شوند و به تجربه‌های محلی، بومی خود نیز توجه شود. در این گفتمان منظور از اسلامی‌کردن علوم انسانی به معنای دور ریختن و فاصله‌گیری از دانش بشری نیست، بلکه



باید به زمینه و بسترهای فرهنگی، اجتماعی و بومی دانش نیز توجه شود. به عبارتی باید به بسترهای اجتماعی- فرهنگی، خرده فرهنگ‌های گوناگون، نگاهداشت و احیاء عناصر فرهنگی نیز توجه نمایند.

در گفتمان مسئله‌محوری و کاربردی بودن این حوزه تأکید بر این است که علوم انسانی باید مسئله‌محور بشوند و از حالت تئوریک صرف خارج شوند و جنبه کاربردی پیدا کنند. در این گفتمان تصور بر این است که خواه ناخواه پیشرفت تکنولوژیکی و پیشرفت‌های چشم‌گیر جهان و همچنین روند تغییر و تحولات ناشی از جهانی‌شدن در آموزش عالی و از همه مهم‌تر ذات تأثیرگذاری رشته‌های علوم انسانی در تبیین اهداف تصمیم‌ساز و ترقی و توسعه بشر، احتمالاً در آینده کشور ایران را مجبور به استفاده از نیروهای بیشتر علوم انسانی مدرن خواهد کرد. به عبارت دیگر پیشرفت‌های فناوری و نزدیکی کشورها به هم به ناچار کشور ایران را هم متأثر خواهد کرد و راهی جز تن دادن و اهمیت دادن به علوم انسانی و تولید شغل و اشتغال برای فارغ‌التحصیلان علوم انسانی وجود ندارد. البته مسئله مهم در این سطح، وجود تناقض‌ها و تعارض‌های گفتمانی است، که به نظر می‌رسد این تعارض‌ها لاینحل باقی خواهد ماند و به این زودی دست از سر کشور ایران برنخواهد داشت. اما چیزی که در این میان مهم است این است که جامعه، به متغیرهای دقیق اقتصادی (علم اقتصاد)، به ایجاد یک فلسفه اجتماعی قوی در تمامی سطوح و ابعاد (فلسفه علوم اجتماعی)، به آمارهای دقیق اجتماعی در همه حوزه‌ها به منظور کاهش معضلات اجتماعی (جامعه‌شناسی)، به استفاده از روان‌شناسی در بهبود و کاهش معضلات فردی و روانی و... نیاز خواهد داشت.

سطح چهارم: اسطوره‌ها/استعاره‌ها. این سطح به عنوان آخرین لایه در تحلیل لایه علی، عمیق‌ترین و پیچیده‌ترین سطح و جایگاه بیان احساسات است (عنایت‌الله، ۱۳۸۸، ۱۰). تمرکز در این سطح روی داستان‌های عمیق، کهن‌الگوهای جمعی و بعد ناخودآگاه مشکل، مسئله یا تضاد است. بیشترین مبحث، مربوط به ساختار شکنی و ترسیم دوباره استعاره‌های معمول است (گواهی، ۱۳۹۹، ۱۹). این لایه یک تجربه غریزی / احساسی در مورد جهان‌بینی مورد نظر فراهم می‌سازد (صفدری‌رنجبر و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۷). در این



لایه از چهار استعاره ذیل استفاده شده است. شایان ذکر است که استعاره‌ها و تعابیر مذکور با توجه به مضامین و مقوله‌های استخراج شده در لایه‌های اول تا سوم ساخته شده‌اند.

جدول ۳. تحلیل در سطح اسطوره / استعاره

ردیف	استعاره / اسطوره
۱	پاشنه آشیل و چشم اسفندیار توسعه ملی
۲	بچه مهندس
۳	پروفسور بالتازار
۴	علوم پیشرو (جنس برتر) / پسرو (جنس دوم و بنجل)

استعاره اول و دوم به پاشنه آشیل و چشم اسفندیار^۱ توسعه ملی اشاره دارد. در واقع در ایران بیکاری فارغ‌التحصیلان علوم انسانی و عدم توجه به اشتغال آنها به نقطه ضعفی اساسی و به یکی از مسائل اجتماعی کشور تبدیل شده است که نتیجه ساختار آموزشی، اجتماعی و فرهنگی ناکارآمد است. به عبارتی، دولت و ساختار حاکمیت بدون توجه به ساختار آموزشی و اجتماعی به رشد بیش از حد رشته‌های علوم انسانی و دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی مبادرت نموده، بدون اینکه به کیفیت رشته‌ها توجه کنند و به نوعی مدرک‌گرایی را شیوع داده است. پیامد چنین وضعیتی بیکاری دانش‌آموختگان در سطح وسیع است و حتی می‌تواند در بلندمدت و در آینده به پاشنه آشیل توسعه ملی تبدیل شود.

استعاره بعدی مورد استفاده، استعاره «بچه مهندس» است. در واقع استفاده از این استعاره خطاب به رشته‌های فنی و مهندسی و یا «دکتر» خطاب به رشته‌های علوم تجربی نشان می‌دهد که به رشته‌های مهندسی-فنی و علوم تجربی وزن و اهمیت بیشتری داده می‌شود؛ این در حالی است که خطاب به دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی معمولاً عنوانی استفاده نمی‌شود. بنابراین، مقایسه علوم انسانی، علوم تجربی و فنی مهندسی نشان می‌دهد که هیچ‌گاه علوم انسانی از ارزش مستقل و اهمیت چندانی برخوردار نبودند. در همین زمینه

۱. پاشنه آشیل اشاره دارد به ضعف و ناتوانی آشیل پهلوان یونانی از ناحیه پا. در داستان اسفندیار نیز چشم عضو آسیب‌پذیر اوست که رویین تن نشده است و از این راه می‌توان به این موجود رویین تن ضربه و آسیب رساند. امری که بیانگر ضعف و ناتوانی بشر و راه آسیب‌پذیری اوست.



استعاره پروفیسور بالتازار^۱ مؤید و گواهی بر این مدعاست. استفاده از این استعاره نشان می‌دهد که همیشه نگاه جامعه ایران، فنی-مهندسی و رشته‌های پزشکی بوده است و فیلم‌ها و کارتون‌هایی که به ما نشان داده می‌شد از همان ابتدا اهمیت علوم مهندسی و تجربی را به ما گوشزد می‌کنند.

آخرین استعاره استفاده شده در این مقاله استفاده از علوم تجربی و مهندسی تحت عنوان علوم دست اول، پیشرو، برتر و دقیقه و علوم انسانی تحت عنوان علوم پسر و جنس دوم (بنجل) است؛ بدین معنی که علوم مرتبط با مهندسی مانند فیزیک، ریاضی و شیمی، علوم پیشرو، برتر و دقیقه ارزیابی می‌شوند. در واقع علوم پایه به این دلیل که همه پیشرفت‌ها و تکنولوژی‌ها به آنها منتسب است همواره بزرگ‌تر، برتر و پیشرو دانسته می‌شوند. در حالی که علوم انسانی و اجتماعی اغلب به عنوان علوم جنس دومی و بنجل ظاهر می‌شوند.

۲-۵. سناریوهای وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی در ایران

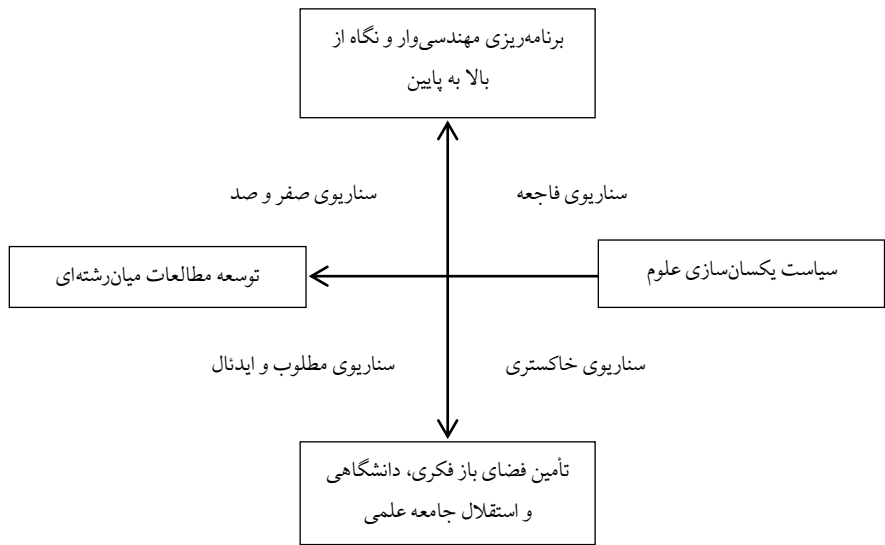
سناریو پیش‌بینی قطعی و دقیق جهان آینده نیست، بلکه توصیفی از رویدادهای ممکن و چندانگانه است که امکان وقوع آنها در آینده وجود دارد. به بیان دیگر، سناریو آمیزه‌ای از پیش‌بینی‌های تخیلی و در عین حال واقع‌گرایانه از رخدادهای احتمالی آینده هستند. با استفاده از سناریوها می‌توانیم درباره آنچه که بعدها باید انجام دهیم، به طور جدی بیندیشیم. در این مرحله از کار، پس از مرور ادبیات و مبانی نظری تحقیق و مضامین و مقوله‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها در سطوح چهارگانه و با نظرسنجی از خبرگان و اساتید حوزه علوم انسانی، پیشران‌های اصلی پژوهش شناسایی و سناریوهای ممکن ترسیم شده‌اند.

مطالعه نیروهای پیشران در واقع تحلیل عمیق وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان در دوران گذشته و کنونی است. با بررسی مصاحبه‌های و با توجه به مضامین و مقوله‌های استخراج شده در سطوح چهارگانه و با توجه به میزان اهمیت و قطعی بودن مقوله‌ها، با حذف و تقلیل یک سری از مؤلفه‌های کم‌اهمیت و تجمیع موارد مشابه و همسو، و در نهایت با مشورت محققان و همکاران، نیروهای عمده تأثیرگذار در تحولات آینده وضعیت اشتغال

۱. مارسل پروفیسور بالتازار پزشک و مخترع و شیمی‌دان فرانسوی که به علت فعالیت در زمینه جلوگیری از شیوع بیماری‌های طاعون، سل و هاری معروف شد و با همکاری پزشکان ایرانی پایگاه انستیتو پاستور ایران را تاسیس کرد. کارتون‌های پروفیسور بالتازار در ایران مشهور است.



فارغ التحصیلان که همان پیشران‌های کلیدی و اصلی هستند، شناسایی و احصا شدند. به طور کلی باید گفت دو پیشران کلیدی و مهم با استفاده از داده‌ها و مضامین تجربی در سطوح چهارگانه تحلیل لایه‌ای علی و نظرات خبرگان استخراج شده و سناریوهای چهارگانه بر اساس اهمیت و عدم قطعیت رتبه‌بندی و با انتخاب منطق سناریو یا نقشه حرکت، تدوین شدند. ذکر این نکته در روش تحلیل لایه‌ای علی حائز اهمیت است که سناریوها را در یک فضای عمودی مرتب می‌کند. در نمودار شماره (۴) این سناریوها قابل مشاهده است.



نمودار ۴. سناریوهای چهارگانه وضعیت اشتغال فارغ التحصیلان

سناریو اول، سناریو فاجعه. در این سناریو، تعبیر برنامه‌ریزی مهندسی وار و نگاه از بالا به پایین اشاره دارد به اینکه همه تصمیم‌ها و برنامه‌ریزی‌ها از بالا گرفته می‌شود. در این سناریو به علوم مهندسی و تجربی به عنوان علوم پیشرو و وزن و اعتبار بیشتری داده می‌شود در حالی که به علوم انسانی توجهی نمی‌شود. تعبیر برنامه‌ریزی مهندسی وار و نگاه از بالا به پایین با سیاست یکسان‌سازی و یکدست‌سازی علوم (نگاه یکسان به همه علوم در حالی که علوم از نظر ماهیت با هم فرق دارند) همراه شده که این سیاست از رشد خلاقیت، مهارت و ایده‌پردازی در علوم انسانی جلوگیری کرده و بیانگر وضعیت موجود





کشور بوده و استمرار چنین وضعیتی باعث می‌شود که در آینده همچنان پایدار بماند. در حال حاضر این سناریو که بدترین سناریو است، بر کشور حاکم است.

سناریو دوم، سناریو صفر و صد. از یک سو به تعبیر توسعه مطالعات میان‌رشته‌ای اشاره دارد که در گفتمان پست‌مدرن به آن اشاره شد. در واقع، انتظاری است که پیش‌بینی می‌شود در آینده بر علوم حاکم شود. از سوی دیگر، با برنامه‌ریزی مهندسی‌وار و نگاه از بالا به پایین همراه شده که نشان می‌دهد، استقلال علمی وجود ندارد و سیاست‌های علمی تا حدی تحمیلی هستند، و از رشد مهارت، خلاقیت و ایده‌پردازی در علوم انسانی جلوگیری شده است. اما با توجه به گفتمان پست‌مدرن و نگاه مسئله‌محورانه به علوم انسانی ممکن است در آینده با شکستن مرز میان علوم و گسترش رویکرد میان‌رشته‌ای، علوم انسانی و وضعیت اشتغال در این حوزه تغییر کند.

سناریوی سوم. در سناریوی سوم نیز مانند سناریو دوم، نوعی نگاه صفر و صد دیده می‌شود. در واقع دو مقوله یکسان‌سازی علوم و تأمین فضای باز فکری و دانشگاهی (استقلال جامعه علمی) با هم همراه می‌شوند. اگرچه این رویداد نمی‌تواند از سوی کل نظام به رسمیت شناخته شود، اما هر چقدر فضای فکری، دانشگاهی و علمی حاکم بر کشور مستقل‌تر و آزادانه‌تر شود، وضعیت رشته‌های علوم انسانی به مراتب بهتر خواهد شد.

در آخرین سناریو، که معمولاً یک اتوپیا و آرمان است و تحت عنوان سناریوی مطلوب و ایدئال شناخته می‌شود، توسعه مطالعات میان‌رشته‌ای با مقوله تأمین فضای باز فکری و دانشگاهی و استقلال جامعه علمی همراه است که در نقطه مقابل سناریوی اول (سناریو فاجعه) شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر، مطلوب‌ترین سناریوی و سناریوی مورد انتظار ماست که در صورت تحقق آن وضعیت رشته‌های علوم انسانی و اشتغال دانش‌آموختگان آن بهبود خواهد یافت.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

موضوع اشتغال و وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی همواره یکی از دغدغه‌ها، نگرانی‌ها و دل‌مشغولی‌های دانشجویان و فارغ‌التحصیلان این رشته‌های بوده و

هست. به‌رغم همه تلاش‌ها و اقدامات صورت‌گرفته در زمینه بهبود وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان، موفقیتی حاصل نشد و وضعیت موجود و رشد کمی دانشجویان رشته‌های علوم انسانی نشان از پرولماتیک شدن وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان دارد. بنابراین با توجه به وضعیت موجود این رشته‌ها، اگر برنامه‌ریزی مناسب صورت نگیرد، آینده‌ای نامعلوم در انتظار این رشته‌ها و فارغ‌التحصیلان آنهاست. در پژوهش حاضر به منظور بررسی وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی از روش تحلیل لایه‌ای علی استفاده شده است تا دیدی عمیق و همه‌جانبه‌تری را نسبت به مسئله برای پژوهشگران و سیاست‌گذاران فراهم سازد. نتایج حاصل از تحلیل لایه‌ای علی در چهار سطح نشان داده شده است. در سطح اول یعنی سطح لیتانی که مرئی‌ترین سطح است، خبرگان و متخصصانی از مضامین آشکاری مانند بحران بیکاری، ناکارآمدی و نابلدی، عدم‌برخورداری از هویت علمی مستقل و در حاشیه و مهجور ماندن علوم انسانی به منظور توصیف وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان استفاده کردند. به‌زعم خبرگان و صاحب‌نظران علوم انسانی از مهم‌ترین دلایل و علل اجتماعی بوجود آمدن این مؤلفه‌ها و مضامین آشکار می‌توان به رشد کمی و بی‌رویه فارغ‌التحصیلان و دانشگاه‌ها، تورم آموزشی، مدرک‌گرایی، بی‌توجهی به کیفیت و نیاز جامعه، عدم‌هماهنگی بین دانشگاه، بازار کار و صنعت، فقدان شرکت‌های خصوصی و تعاونی برای جذب فارغ‌التحصیلان، اقتصاد دولتی، وجود مشکل در تخمین نیازهای بازار کار و اختلال‌های مکانسیم بازار، سیاست‌زدگی راهبردها و برنامه‌ها کلان و ناکارآمدی مدیران، برنامه‌های آموزش متمرکز، ثابت و یکنواخت اشاره کرد. بنابراین مجموعه این عوامل و توان رقابتی کمتر رشته‌های علوم انسانی در مقایسه با رشته‌های فنی و تجربی باعث می‌شود که علوم انسانی در مقایسه با رشته‌های تجربی و فنی در وضعیت نامناسب و حاشیه‌ای قرار بگیرند که این خود با نظریه توسعه نامتوازن آموزش عالی در ایران و کشورهای در حال توسعه همخوانی دارد. بنابراین در سطح دوم که نسبت به سطح لیتانی عمیق‌تر است، مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و مدیریتی باعث به‌وجود آمدن پدیده موردنظر می‌شود. در سطح سوم یعنی گفتمان/جهان‌بینی، گفتمان‌های محصول‌گرایی، پست‌مدرن، گفتمان علوم انسانی اسلامی و مسئله‌محوری قابل استفاده است. در گفتمان محصول‌گرایی از یک طرف به علت



اینکه بر اهمیت تولید محصول، کالا و بهره‌وری بالا تأکید می‌شود و از طرف دیگر به علت اینکه نقش رشته‌های علوم انسانی در این تولید ناچیز است، بنابراین رشته‌های علوم انسانی در این گفتمان اهمیت ناچیزی داشته و نادیده گرفته می‌شوند. به عبارتی در این گفتمان تصور بر این است که دانش آموختگان رشته‌های علوم انسانی به علت عدم مهارت و خلاقیت، توانایی تولید کالا و محصولات را ندارند و بیشتر جنبه مصرفی دارند. بنابراین قادر به جذب و استخدام در فرایند بازار کار دولتی و شرکت‌های خصوصی نخواهند بود. در واقع، پیش‌بینی خبرگان و اساتید رشته‌های علوم انسانی حاکی از آن است که علوم انسانی با هم‌جمه رویکرد محصول‌گرایانه (سودگرایانه) و فناوری‌محور روبه‌رو خواهد شد. لذا نگاه جامعه نسبت به مدرک تحصیلی دانش آموختگان حوزه علوم انسانی نگاه ابزاری و مصرفی است.

در گفتمان پست‌مدرن به علت درهم شکستن مرز میان علوم، از بین رفتن تمایزات میان رشته‌ها و اهمیت پیدا کردن رویکردهای میان‌رشته‌ای، رشته‌های علوم انسانی در این فرایند در آینده اهمیت خود را باز می‌یابند و از حیث اشتغال میان‌رشته‌ها تفاوتی وجود ندارد. به عبارتی، پیشرفت‌ها و تحولات سریع اجتماعی و تکنولوژی، باعث می‌شود که فارغ‌التحصیلان رشته‌های مختلف صرف‌نظر از رشته تحصیلی و دانش تخصصی، به مهارت‌ها و دانش تجربی لازم دست یافته و با فضای محیط کسب‌وکار و روندهای جهانی آشنایی پیدا کنند. در واقع پیشرفت‌ها و تحولات سریع اجتماعی و تکنولوژیکی باعث حذف، یا تغییر ماهیت مشاغل ثابت و ناپایداری آنها می‌گردد که این با نظریه‌های اندیشمندان پست‌مدرن از جمله لیوتار، بوردیار، باومن و همچنین نظریه جهانی شدن آموزش عالی همخوانی دارد. بنابراین در وضعیت پست‌مدرن در نتیجه رشد تکنولوژی و به هم پیوستگی مشاغل، میان علوم از حیث مهارت و خلاقیت و کارایی تفاوتی دیده نمی‌شود و همه علوم از اهمیت نسبی برخوردار می‌شوند.

در گفتمان مسئله‌محوری تأکید بر این است که علوم انسانی باید مسئله‌محور شوند و از حالت تئوریک صرف خارج شده و جنبه کاربردی پیدا کنند. در این گفتمان تصور بر این است که خواه ناخواه پیشرفت تکنولوژیکی و پیشرفت‌های چشم‌گیر جهان و همچنین روند تغییر و تحولات ناشی از جهانی شدن و از همه مهم‌تر ذات تأثیرگذاری رشته‌های علوم انسانی در تبیین اهداف تصمیم‌ساز احتمالاً در آینده کشور ما را مجبور به استفاده از



نیروهای بیشتر علوم انسانی مدرن خواهد کرد. به عبارت دیگر پیشرفت‌های فناوری و نزدیکی کشورها به هم به ناچار کشور ما را هم متأثر خواهد کرد و راهی جز بها دادن به علوم انسانی و تولید شغل و اشتغال برای فارغ‌التحصیلان علوم انسانی وجود ندارد. البته که در این بین باید توجه داشت که جامعه ایران به متغیرهای دقیق اقتصادی (علم اقتصاد)، به ایجاد یک فلسفه قوی در تمامی سطوح و ابعاد (فلسفه علوم اجتماعی)، به آمارهای دقیق اجتماعی در همه حوزه‌ها به منظور کاهش معضلات اجتماعی، به استفاده از روان‌شناسی در بهبود و کاهش معضلات فردی و روانی در بستر و چارچوب فرهنگ اسلامی، بومی و محلی نیاز خواهد داشت. در واقع باید علاوه بر توجه به گفتمان و بستر آزاد، به شرایط و ویژگی‌های بومی و محلی حاکم بر جامعه ایرانی توجه شود.

در سطح چهارم یعنی سطح استعاره و اسطوره از استعاره‌های پاشنه آشیل و چشم اسفندیار توسعه ملی، بچه مهندس، مهندس بالتازار و علوم پیشرو (برتر و دست اول) / علوم پسر و (جنس دوم و بنجل) استفاده شده است که هر کدام از این استعاره‌ها به منظور فهم عمیق‌تر این موضوع استفاده شده است. با توجه به استعاره پاشنه آشیل و چشم اسفندیار، اگر به بحث اشتغال به طور کلی و اشتغال رشته‌های علوم انسانی توجه نشود، در آینده می‌تواند به یکی از نقاط ضعف و اساسی کشور تبدیل شود و به توسعه اجتماعی و فرهنگی کشور صدمات جبران‌ناپذیری وارد کند. استفاده از استعاره بچه مهندس و مهندس بالتازار نشان می‌دهد که در ایران هیچ‌گاه به علوم انسانی اهمیت داده نشد و این علوم از ماهیت ثانوی (جنس {دست} دوم) برخوردارند. در حالی که علوم طبیعی را به این دلیل که همه پیشرفت‌ها را به آن منتسب می‌دانند همواره بزرگ و پیشرو دانسته می‌شوند. در نهایت با توجه به سطوح چهارگانه تحلیل علی، سناریوهای مختلف تدوین شدند. در بیان سناریوها به طور خلاصه باید گفت: تا زمانی که نگاه مهندسی‌وار و از بالا به پایین در کشور ایران برداشته نشود و استقلال جامعه علمی به رسمیت شناخته نشود و مهم‌تر اینکه ضمن تأمین فضای باز فکری و دانشگاهی به شرایط بومی و بستر فرهنگی کشور توجه نشود، نباید انتظار وضعیت مطلوب را داشت. لذا به منظور ترسیم و تصویرسازی از وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود؛





۱) نگاه محصول‌گرایانه و ابزاری در حوزه بازار کار علوم انسانی برداشته شود؛ چرا که تأکید حداکثری بر درآمدزایی، رفاه و بازاری شدن حوزه علوم انسانی باعث می‌شود که وجه انتقادی و تحول‌خواهانه علوم انسانی به طرز قابل توجهی نادیده گرفته شود.

۲) ظرفیت رشته‌های آموزشی متناسب با نیازهای بازار کار - به ویژه در مقطع آموزش عالی در حوزه علوم انسانی برای جلوگیری از انواع عدم تناسب در بازار کار و نظام آموزش - در دستور کار قرار گیرد.

۳) از آنجایی که علوم انسانی ناظر بر وقایع فرهنگی، سیاسی، اجتماعی در جامعه هستند اگر بتوان به رهایی و استقلال فکری در این حوزه دست یافت نه تنها وضعیت علوم انسانی در بازار اندیشه جهانی ارتقا می‌یابد، بلکه وضعیت جامعه ایران نیز رو به بهبودی خواهد رفت.

۴) در چارچوب گفتمان علوم انسانی اسلامی، به بسترها و زمینه‌های فرهنگی و اقتصادی حاکم بر کشور به منظور بهبود وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان حوزه علوم انسانی توجه شود.

۵) در نهایت با توجه به تحولات اجتماعی و تکنولوژیکی و اهمیت پیدا کردن مطالعات فرارشته‌ای پیشنهاد می‌شود که فارغ‌التحصیلان حوزه علوم انسانی مهارت‌های شناختی، تعاملی یا به اصطلاح مهارت‌های نرم (مانند مهارت خلاقیت و حل مسئله، دانش تخصصی، انعطاف‌پذیری، آموزش تبدیل ایده به عمل و در یک کلام علوم کاربردی و...) را فرا گیرند.

۶) با توجه به تأثیر انقلابی اینترنت و گسترش فضای مجازی بر حوزه‌های مختلف علمی از علوم انسانی تا مهندسی و هنر و همچنین به کارگیری این علوم در جامعه (موسی‌وند، آریس، و آیینی، ۲۰۲۲)، پیشنهاد می‌شود که مطالعات آینده به طور خاص‌تر به چشم‌انداز آینده اشتغال در رشته‌های مختلف با توجه به گسترش فضای مجازی پردازند. به شکل مشابه، گسترش هوش مصنوعی نیز می‌تواند بر آینده تخصص‌ها و مشاغل در جامعه تأثیر بنیادی بگذارد (موسی‌وند و همکاران، ۲۰۲۰) که این مهم نیز شایسته مطالعه جدی است.

- احمدی، سیروس (۱۳۹۳). بررسی وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان جامعه‌شناسی و عوامل مرتبط بر آن. دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۳(۱)، ۲۳-۱.
- اسدزاده، لیلا (۱۳۹۲). آینده‌پژوهی در مشاغل و مهارت‌های موردنیاز آینده. همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی و اشتغال. تهران، ایران.
- بلاغت، سیدرضا (۱۳۹۰). بررسی چالش‌های توسعه علوم انسانی و میان‌رشته‌های آن در ایران (مطالعه مورد رشته‌ای علوم تربیتی ۳ با میان‌رشته‌های آموزش و پرورش پیش‌دبستانی، دبستانی و تطبیقی). فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۳(۴)، ۱۱۷-۱۲۹. doi: 10.7508/isih.2011.12.006
- پورکاظمی، محمدحسین (۱۳۸۸). وضعیت راهیابی فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه‌های دولتی به بازار کار (ورودی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۴). فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۱۵(۲)، ۱۵۰-۱۲۷.
- حسین‌پور، محمد (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی پژوهشی اعضای هیات علمی رشته‌های علوم انسانی. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۱۶(۱)، ۴۵-۶۴.
- خوشنویسان، فاطمه؛ عباس‌پور، عباس؛ فاضلی، نعمت‌الله؛ و نیستانی، محمدرضا (۱۳۹۷). الزامات و چالش‌های علوم انسانی کارآفرین؛ تحلیلی پدیدارشناسانه از وضعیت علوم انسانی در نظام دانشگاهی ایران. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۹(۳)، ۱-۲۸.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۱). سیرتجدد و علم جدید در ایران. تهران: انتشارات فردای دیگر.
- سنگی، لیلا؛ مجاهدی، محمد مهدی؛ نبوی، سیدعبدالامیر؛ و حجازی، الهه (۱۳۹۷). موانع توسعه علوم انسانی از منظر خردگرایی نقاد با نگاهی به ایران. دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری، ۱۴(۲۶)، ۲۲۱-۲۵۱.
- سیدمن، استیون (۱۳۹۰). کشاکش آزاد در جامعه‌شناسی (مترجم: هادی جلیلی؛ چاپ سوم). تهران: نشر نی.
- صیوحی، فرحناز (۱۳۸۰). دیدگاه‌های مدیران، بنگاه‌ها، دانشگاه‌ها و دانش‌آموختگان. مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. طرح پژوهشی، شماره ۲۴.
- صفدری رنجبر، مصطفی؛ سلامی، سیدرضا؛ توکلی، غلامرضا؛ و طهماسبی، سیامک (۱۳۹۴). همکاری‌های علمی و فناورانه میان صنایع دفاعی و دانشگاه‌ها: رویکرد تحلیل علی لایه‌ای. بهبود مدیریت، ۹(۴)، ۵-۳۰.
- طاهری‌دمنه، محسن (۱۳۹۴). بررسی تحلیلی تصاویر آینده جامعه ایرانی در ذهن جوانان تحصیلکرده کشور بر اساس روش تحلیل لایه‌ای علی (CLA) (رساله منتشر نشده دکتری)، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، ایران.





عنایت‌الله، سهیل (۱۳۸۸). پرسش از آینده؛ آینده‌پژوهی به مثابه دانش و ابزار تحول‌سازمانی و اجتماعی (مترجم: مسعود منزوی). تهران: انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳ اسفند ۱۳۹۸). مصاحبه با اینپنا.

فرستخواه، مقصود (۱۳۹۸، ۱۹ اسفند). خرد ارتباطی برای حل بحران کرونا توسعه یابد [گفت‌وگو با اینپنا]. برگرفته از <https://www.ibna.ir/x4sXt>

قاسمی، علی‌اصغر؛ و امامی‌مبیدی، راضیه (۱۳۹۴). نقش و جایگاه مطالعات میان‌رشته‌ای در رشد و توسعه علوم انسانی در کشور. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۷(۴)، ۱۹-۱. doi: 10.7508/isih.2015.28.001

قانع‌راد، امین (۱۳۸۳). توسعه ناموزون آموزش عالی: بیکاری دانش‌آموختگان و مهاجرت. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۴(۱۵)، ۲۵۲-۳۱۴.

قریشی‌راد، فخرالسادات (۱۳۸۷). بررسی میزان امیدواری به اشتغال در آینده دانشجویان رشته‌های علوم انسانی. مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، ۲۹(۴۷)، ۴۷-۶۶.

قنبرلو، عبدالله (۱۴۰۰). تأثیر سیاست‌های نولیبیرال بر کارکرد علوم انسانی در ایران. جستارهای سیاسی معاصر، ۱۲(۲)، ۱۹۳-۱۶۳. doi: 10.30465/cps.2021.35465.2746

قنبری، علی‌اله (۱۳۹۳). بررسی موضوع مهاجرت به تهران با استفاده از روش تحلیل لایه لایه علی. فصلنامه آینده‌پژوهی مدیریت، ۲۶(۱۰۲)، ۲۷-۴۰.

گل‌محمدی، فرهود؛ و گل‌محمدی، فرناز (۱۳۹۲). شناسایی عوامل تأثیرگذار بر اشتغال مهارت‌آموختگان آموزش فنی و حرفه‌ای استان خراسان جنوبی جهت ارائه راهکارهای لازم. همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی و اشتغال، تهران، سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای.

گواهی، عبدالرحیم (۱۳۹۹). آینده‌نگری در آینده‌پژوهی: تحلیل علی لایه‌ای چالش‌های آینده‌پژوهی در ایران. فصلنامه آینده‌پژوهی مدیریت، ۲۸(۲)، ۱۵-۲۴.

ملک‌پور، علی؛ و محمدی، فؤاد (۱۳۹۲). بررسی زمینه‌ها و موانع اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی (مقطع کارشناسی رشته‌های علوم انسانی شهرستان بیجار). نشریه کار و جامعه، ۲۴، ۱۵۷-۳۷.

منصوریان‌راوندی، فاطمه؛ گنجی، محمد؛ و نیکخواه‌قمصری، نرگس (۱۳۹۸). فراتحلیل کیفی وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان در ایران. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۱۲(۱)، ۱۴۵-۱۷۲. doi: 10.22035/isih.2020.3466.3679

میرزایی‌عباس‌آبادی، حامد؛ منظور، داوود؛ و سلیمانی، محمد (۱۳۹۸). بررسی تجربی گسترش آموزش عالی در ایران و اثرات آن بر بیکاری: همراه با دلالت‌هایی در راستای تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه امام صادق(ع)، دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، تهران، ایران.

میری، سیدجواد (۱۳۹۴). تأملی بر فقر تئوریک در علوم انسانی ایران. تهران: جامعه‌شناسان.

نادری، ابوالقاسم (۱۳۸۳). اقتصاد آموزش. تهران: نشر یسپرون.

هاشمی، سیدضیاء (۱۳۹۶/۱۱/۲۷). علوم انسانی و علوم پایه حاشیه‌نشین شده‌اند؛ تشریح چالش‌های

پیش‌روی آموزش عالی. خبرگزاری دانشجو، برگرفته از <https://snn.ir/fa/news/634069>

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۷). طرح رصد اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها. برگرفته از

<https://srb.iau.ir/file/download/news/1562648797-004.pdf>

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۹). طرح پایش وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها و

مراکز آموزش عالی. معاونت پژوهش و فناوری وزارت علوم، برگرفته از <https://www.msrt.ir/fa>

Bybee, R. W. (2010). What Is STEM Education? *Science*, 329(5995), 996–996. doi: 10.1126/science.1194998

Choi, S. (2021). The impact of education levels and paths on labor market outcomes in South Korea: Focusing on vocational high school graduates. *Social Sciences & Humanities Open* 4(1), 1-10. 10.1016/j.ssaho.2021.100152

European Commission (2011). Impact assessment Accompanying the Communication from the Commission “Horizon 2020 - the Framework Programmed for Research and Innovation”; Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing Horizon 2020 – the Framework Pr, vol. 52. 2011.

Evans, J., Lynch, D., & Lange, D. (n.d.). The Role Of Humanities And Social Sciences In The Civil Engineering Body Of Knowledge. *2007 Annual Conference Exposition Proceedings*. doi: 10.18260/1-2--2243

Holzman, A. (2016). US open access publishing for the humanities and social sciences. *European Political Science*, 15(2), 177–182. doi: 10.1057/eps.2015.85

Inayatullah, S. (2004). *The Causal Layered Analysis (CLA) Reader: Theory and Case Studies of an Integrative and Transformative Methodology*. Tamkang University Press.

Josa, A., & Aguado, A. (2021). Social sciences and humanities in the education of civil engineers: current status and proposal of giddiness. *Journal of Cleaner Production*, 313, 1-16. doi: 10.1016/j.jclepro.2021.127489

Kim, S. N. (2013). A study on the relationship between education and subject mismatch And labor market outcomes of workers graduated from vocational high school. *Journal of Vocational Education Research*, 32(4), 93–111.

Kim, S. W., Zhang, C., Chung, H. Y., Kim, Y. J., & Choi, S. Y. (2020). Why do women value credentials? Perceptions of gender inequality and Credentialism in South Korea. *International Journal of Educational Development*, 73(4), 1–9. 10.1016/j.ijedudev.2020.102158



- Larivière, V., Archambault, E., Gingras, Y., & Vignola-Gagne, E. (2006). The place of serials in referencing practices: comparing natural sciences and engineering with social sciences and humanities, 64, 1852–1863. doi: 10.1002/asi.20349
- Larivière, V., Archambault, É., Gingras, Y., & Vignola-Gagné, É. (2006). The place of serials in referencing practices: Comparing natural sciences and engineering with social sciences and humanities. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(8), 997–1004. doi: 10.1002/asi.20349
- Moosavand, M., Aeini, B., & Sabbar, S. (2020). Future of AI and human agency: A qualitative study. *Journal of Cyberspace Studies*, 4(2), 189-210. doi: 10.22059/jcss.2020.96575
- Moosavand, M., Aris, S., & Aeini, B. (2022). American Artistic Exceptionalism and the Internet. *Journal of Cyberspace Studies*, 6(2), 219-238. doi: 10.22059/jcss.2022.96577
- Olmos-Penuela, J., Benneworth, P., & Castro-Martinez, E. (2013). Are “STEM from Mars and SSH from Venus”? Challenging disciplinary stereotypes of research’s social value. *Science and Public Policy*, 41(3), 384–400. doi: 10.1093/scipol/sct071
- Overland, I., & Sovacool, B. K. (2020). The misallocation of climate research funding. *Energy Research Social Science*, 62, 101349. doi: 10.1016/j.erss.2019.101349
- Van der Merwe, A. (2010). Does Human Capital Theory Account For Individual Higher Education Choice? *International Business; Economics Research Journal (IBER)*, 9(6). doi: 10.19030/iber.v9i6.587

